ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئېشەكنى ئورۇپ خوتۇنىنى قورقۇتۇش

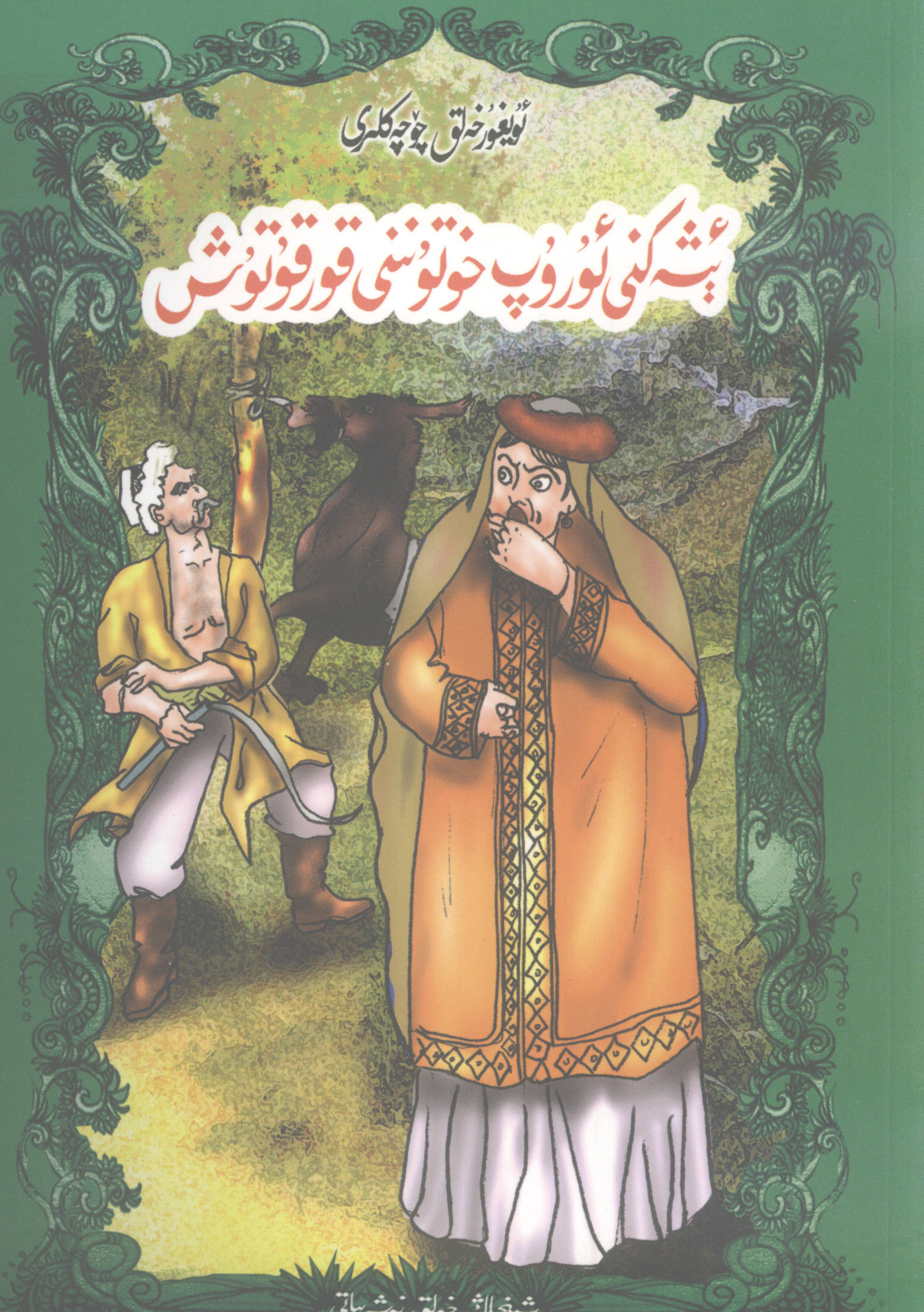

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 978-7-228-10837-4
9 787228 108374 >
定价：4.50元

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئىشەكنى ئۇرۇپ خوتۇننى قورقۇتۇش

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى 2007 -يىلى

图书在版编目(CIP)数据

打驴唬妻：维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. －乌鲁木齐：新疆人民出版社，2007.1
（维吾尔民间故事）
ISBN 978－7－228－10837－4

Ⅰ.打… Ⅱ.维… Ⅲ.维吾尔族－民间故事－作品集－中国－维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第006070号

策　　划：阿布都热合满.艾白
艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布列孜.阿巴斯
封面设计：买买提.努比提

打驴唬妻（维吾尔文）
（维吾尔民间故事）
《维吾尔民间文学大典》编委会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐解放南路348号 邮编： 830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230毫米 32开本 2.375印张
2007年1月第1版 2007年1月第1次印刷
印数：1-5000

ISBN 978－7－228－10837－4　定价：4.50元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئېشەكنى ئۇرۇپ خوتۇننى قورقۇتۇش

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 2.375
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 1 ــ 5000
ISBN 978-7-228-10837-4
باھاسى: 4.50 يۈەن

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئەخمەت ئىمىن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

مۇندەرىجە

قارامۇقچىنىڭ پىيىزى 1

ئېشەكنى ئۇرۇپ خوتۇننى قورقۇتۇش 4

بېخىل 8

كېكىردەك لەشكىرى بىلەن تائام لەشكىرى ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ 11

بۆرە، تۈلكە ھەم بۆدۈنە 18

بۇ قىز قايسى سۆزى بىلەن ئاتا ـ بالىغا ياردى 37

بۇ قىز كىمگە تەئەللۇق 41

شۇنداقمۇ جاۋاب بولامدۇ................................. 48

قىزنى كىمگە بەرسە مۇۋاپىق 51

مالچىنىڭ ئەقلى 60

پادىشاھ ۋە شاھماتچى 66

تېپىشماقلىق چۆچەكلەرنىڭ جاۋابلىرى 70

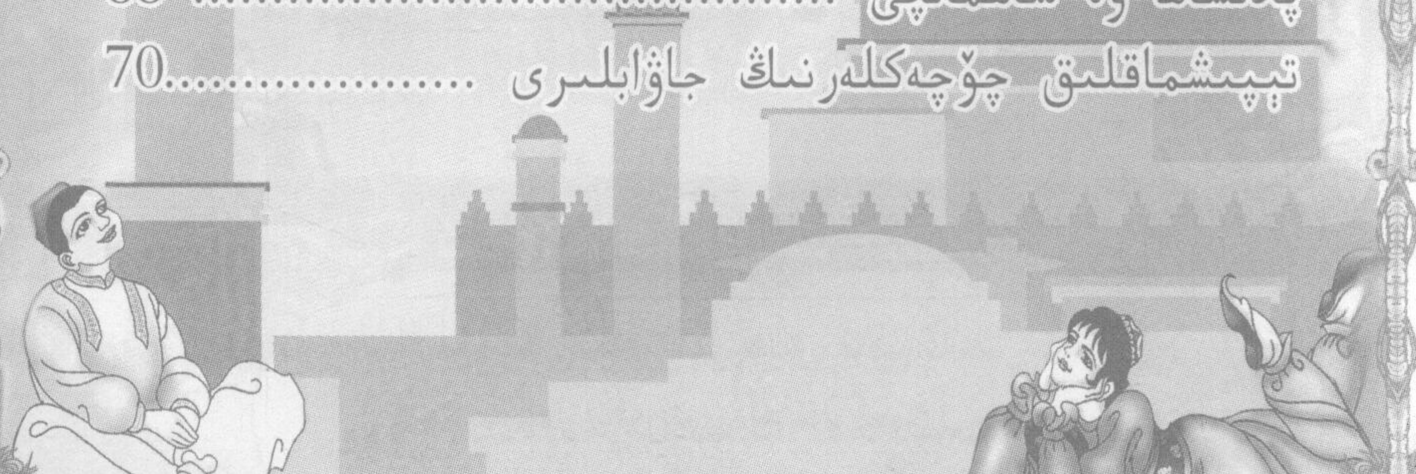

قاراموٗقچىنىڭ پىيىزى

بوٗروٗن قاراموٗقچى دېگەن يېزىدا موللاخوٗن دەپ بىر كىشى ياشىغانىكەن. بوٗ يېزىدا قەدىمدىن تارتىپ پىياز بەكموٗ ئوٗخشايدىكەن. موللاخوٗنموٗ ھەر يىلى پىيازنى كۆپ تېرىپ توٗرغوٗن ھوسوٗل ئالىدىكەن. ئوٗنىڭ بازار ئىچىدە بىر قاسساپ ئاغىنىسى بار ئىكەن. موللاخوٗن ھەرقېتىم بازارغا كىرگەندە، قاسساپ ئاغىنىسىگە بىرەر خالتا پىياز ئالغاچ كىرىدىكەن. قاسساپ بولسا، دائىم ئوٗنىڭغا گۆش-لوٗك، مايلىق پېتىر مانتا، قورداق، پولوٗ، پەرموٗدە قاتارلىق ئالىي تاماقلارنى ئەتكوٗزوٗپ بېرىدىكەن، ئەمما موللاخوٗن ئالدىغا كەلگەن ھەرقانداق تاماققا بىرىنچى ئېغىز تەگكەندىلا:

— ھەي، ھەي، بىزنىڭ قاراموٗقچىنىڭ پىيىزىدا تاماق قالتىس ئوٗخشايدوٗ، جوٗموٗ! — دەيدىكەن. ئوٗنىڭ دائىم قاسساپنىڭ گۆش - مېيىنى تىلغا ئالماي، ئۆزىنىڭ پىيىزىنى ماختاپ تاماق يېيىشى قاسساپنىڭ بەكموٗ جېنىغا تېگىپتوٗ. شوٗنىڭ بىلەن كوٗنلەرنىڭ بىرىدە، موللاخوٗن قاسساپنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، قاسساپ خوتوٗنىغا:

— خوتۇن، بۈگۈن پېتىر مانتا ئەت. غىچلا پىياز چاناپ، پەقەت گۆش - ماي ئارىلاشتۇرماي بىر تەخسە چىققۇدەك مانتا تۈگۈپ قوي، ئۆزىمىزگە ئادەتتىكىدەك گۆشلۈك تۈگەرسەن، — دەپتۇ.

خوتۇن ئېرىنىڭ دېگىنى بويىچە تاماقنى تەييارلاپتۇ. داستىخان سېلىنىپ، ھورى پۇرقىراپ، تىتىرەپ تۇرغان مانتا كەلتۈرۈلۈپتۇ. قاسساپ ھېلىقى ئالاھىدە تەييارلانغان پىياز مانتىسىنى مېھماننىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ:

— قېنى، بېقىڭلار بۇرادەر، — دەپتۇ قاسساپ مېھماننى غىزاغا تەكلىپ قىلىپ.

موللاخۇن مانتىدىن بىرنى قورساقىنىڭ ئاچلىقىدىن يەۋېتىپتۇ. ساھىبخانىنىڭ زورلىشى بىلەن يەنە بىرنى تەستە يەپتۇ، ئەمما قاڭسىق پىيازنىڭ تەمى كۆڭلىنى ئايىنىتىپتۇ ـ دە، قايتا داستىخانغا قول ئۇزاتماپتۇ.

ــ قېنى، قېنى مەرھەمەت، تاماق سوۋۇپ قالدى، ــ دەپتۇ قاسساپ.

ــ ھەي، ھېچلا ئىشتىھايىم يوق ياكى مىجەزىم يوقمۇ بىلمىدىم، ئىشقىلىپ تاماق ئاغزىمغا بىر قىسمىلا تېتىيدىغۇ، ــ دەپتۇ موللاخۇن ئوڭايسىزلىنىپ.

ــ ئەمىسە، ماۋۇنىڭدىن يەڭلا، قېنى مەرھەمەت، ــ دەپتۇ قاسساپ ئالدىدىكى تاۋاقنى مېھمان تەرەپكە سۈرۈپ. مېھمان ئۇنىڭدىن بىرنى يەپتىكەن، ناھايىتى مەززىلىك تېتىپتۇ.

ــ ھە، ماۋۇنىڭ تەمى بۆلەكچىلا ياخشىغۇ، ــ دەپتۇ ئۇ. قاسساپ تەنىلىك كۈلۈمسىرەپ:

ــ ئاۋۇ بولسا، قارامۇقچىنىڭ داڭلىق پىيىزى بىلەنلا تۈگۈلگەن مانتا، ماۋۇنىڭغا بولسا، قاسساپنىڭ گۆش ـ يېغىمۇ ئارىلاشقان. دېمەك، قارامۇقچىنىڭ پىيىزىغا قاسساپنىڭ گۆش ـ يېغى ئارىلاشمىسىمۇ تاماقنىڭ لەززىتى بولمايدۇ ـ دە، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان موللاخۇن خىجالەتتىن لام ـ جىم دېيەلمەي قاپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ بازارغا كىرگەندە، ئاغىنىسىنىڭ ئالدىدا قارامۇقچىنىڭ پىيىزى ھەققىدە پەقەتلا ئېغىز ئاچمايدىغان بوپتۇ.

ئىشەكنى ئۇرۇپ خوتۇنىنى قورقۇتۇش

بۇرۇن يۇسۇپ ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. ئۇ خۇش چىراي، كىشىلەر بىلەن چىقىشقاق، ياماندىن قورقمايدىغان، ياۋاشنى بوزەك قىلمايدىغان، ناھەق ئىشقا چىداپ تۇرالمايدىغان يىگىت ئىكەن.

يۇسۇپ يىگىرمە بەش ياشقا كىرگەندە، يىراق يۇرتتىكى خاسىيەت ئىسىملىك بىر قىز بىلەن توي قىپتۇ ۋە ناھايىتى ئىناق تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يۇسۇپ خاسىيەتنى ئېشەككە مىندۈرۈپ، ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. يۇسۇپ تاشقىرىقى ئۆيدە ئۇخلىماقچى بولۇپ يېتىپتۇ.

— قىزىم، — دەپتۇ ئانىسى ئىچكىرىكى ئۆيدە تاماق ئېتىۋاتقان خاسىيەتنىڭ يېنىغا كىرىپ، — ئېرىڭ قانداقراقكەن، قاملىشىپ قالدىڭلارمۇ؟

— ناھايىتى ياۋاش، ئوبدان ئادەمكەن، راسا ئوبدان قاملىشىپ قالدۇق.

— ئەخمەق، — دەپتۇ ئانىسى خاسىيەتنىڭ سۆزىدىن

نارازى بولۇپ، ــ قاملىشىپ قالغان بىلەن ھېساب ئە-
مەس، ئەر كىشى دېگەننى خوتۇن كىشىنىڭ سۆزىدىن
چىقمايدىغان قىلىپ بويسۇندۇرغان ھېساب. ئەر كىشىنى
بارغۇ، خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپ:
«قولۇمغا سۇ قۇيۇۋېتىپ،
ئاندىن ئوچاققا ئوت يېقىۋې-
تىڭ» دەپ، ئىشقا بۇيرۇغۇ-
لۇق. ئۇنى كۆزگە ئىلمىغاننى
قىلىپ «كارت ـ كۇرت» ئو-
سۇرۇپ قويغۇلۇق. شۇنداق

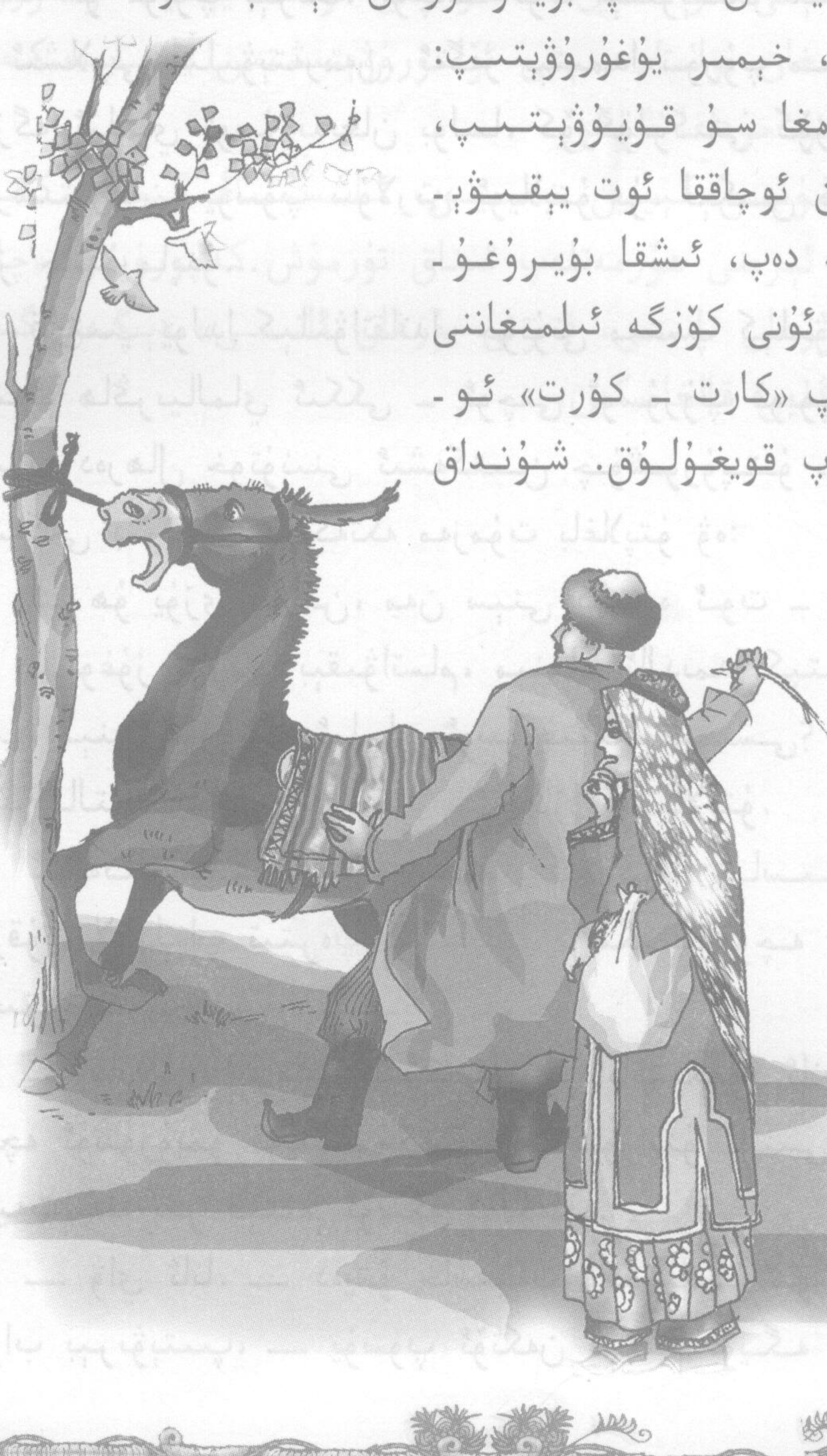

قىلساڭ، ئۇ بارا ـ بارا ساڭا بويسۇنىدىغان بولىدۇ.

بۇنى ئاڭلىغان يۈسۈپنىڭ راسا ئاچچىقى كەپتۇ. قولۇمغا سۇ قۇيۇپ بېرىڭ، ئۇچاقنا ئوت يېقىۋېتىڭ دېسىغۇ ئۇ ئىشلارنى قىلىۋېتەرمەن. ئەگەر يېنىمدا تۇرۇپ مېنى كۆزگە ئىلماي ئوسۇرىدىغان بولسا، كۆرگۈلۈكنى كۆزگە كۆرسىتەرمەن، يۈسۈپ شۇلارنى ئويلاپتۇ يۇ، لېكىن ھەرگىز چاندۇرماپتۇ...

قايتىپ يولدا كېلىۋاتقاندا، خوتۇنى مېنىپ كېلىۋاتقان ئېشەك ھاڭرىيالماي ئىككى ـ ئۈچنى ئوسۇرۇپ قويۇپتۇ. يۈسۈپ دەرھال خوتۇنىنى ئېشەكتىن چۈشۈرۈپتۇ ـ دە، ئېشەكنى بىر تۈپ سۆگەتكە مەزمۇت باغلاپتۇ ۋە:

— ھۇ يۈزى قېلىن، مەن سېنى كۈندە ئوت ـ سۇ، يەم ـ بوغۇز بېرىپ بېقىۋاتسام، مېنىڭ ئالدىمدا كېتىۋېتىپ، مېنى كۆزۈڭگە ئىلماي ئوسۇرغىنىڭ نېمىسى؟! — دەپ، كالتەك بىلەن ئېشەكنى بىر ھازا دۇمبالاپتۇ.

ئېشەكنى قاتتىق ئۇرغانلىقىنى كۆرگەن خاسىيەت قورقۇپ لاغىلداپ تىترەپ كېتىپتۇ، ئۆيگە بارغۇچە بىر ئېغىزمۇ گەپ ـ سۆز قىلماپتۇ...

— قانداق، ئېرىڭنى ئىشقا بۇيرۇپ باقتىڭمۇ؟ ئانچە ـ مۇنچە ئوسۇرۇپمۇ قويدۇڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئانىسى خاسىيەت يەنە بىر قېتىم ئۆيگە كەلگەندە.

— ۋاي ئانا، — دەپتۇ خاسىيەت ئانىسىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىۋېتىپ، — يۈسۈپ ئۆتكەن قېتىم ئۆيگە قاي-

تىشىمىزدا، ئېشەك ھاڭرىيالماي بىر ـ ئىككىنى ئۇسۇرۇپ قويۇۋىدى، «مېنى كۆزۈڭگە ئىلمىدىڭ» دەپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكىلى ئاز قالدى. ئەگەر مەن ئۇنىڭ يېنىدا ئۇسۇرۇپ قويىدىغان بولسام، مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدىكەن. ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر.

شۇندىن كېيىن خاسىيەت ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمەي، ئېرىنى ھۆرمەتلەپ ئىناق تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. «چاقنى بۇزغان تانىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى» دېگەن گەپ شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

بېخىل

بۇرۇن بىر بېخىل ئادەم ياشىغانىكەن. ئۇ كىشى بېخىللىقتا شۇنداق ئۇچىغا چىققانىكەنكى، ھەتتا يەيدىغان بىر پارچە نېنىنىمۇ قورسىقى ئاغرىيدىكەن، تاماقنىمۇ پەقەت ئاچتىن ئۆلمەسلىك ئۈچۈنلا يەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، بۇ كىشى ئۆزىگە نۇرغۇن پۇل - بايلىق توپلاپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ ئۆز ئەتراپىدىكى بايلارغا قاراپ، ئۆزىنى شۇلارغا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپتۇ ۋە نومۇس كۈچىدىن پۇل كەتسىمۇ ئۆزىگە بىر ئۆتۈك سېتىۋالماقچى بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر خۇرجۇنغا ئازراق نان سېلىپ، پوتىسىغا ئاز - تولا پۇلنى تۈگۈپ بازارغا بېرىپتۇ، بازارغا كېلىپ قارىسا، دەرۋەقە بازار شۇنچىلىك ئاۋات، توخۇ سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلىدىكەن. ئۇ بازارنى كەچ كىرگۈچە ئايلىنىپتۇ ۋە نۇرغۇن ئۆتۈكلەرنى كۆرۈپتۇ، ئەمما پۇلنى قولدىن چىقارغۇسى كەلمەي، قاتتىق ئازابلىنىپتۇ. كەچ كىرگەندە ئۇنىڭ ئەتراپىغا بىر قانچە دەللال ئولىشىپتۇ، ئۇلار نۇرغۇن تالاش - تارتىش، سالا - سۆلھ بىلەن ئاخىر

بىر سودىگەرنىڭ بىر پارە ئۆتۈكنى بۇ بىخىلغا ئوتتۇز تەڭگىگە سودىلىشىپ ئېلىپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ ئۆتۈكنى ئاۋايلاپ، سۈرتۈپ، كىر شىلەرنىڭ كۆزىچە پارقىرىتىپ كىيىپ، غاچىلداتقان پېتى يېزىسىغا مېڭىپتۇ. ئۇ ئادەملەر شالاڭلىغان چەت بىر يەرگە كەلگەندە، ئۆتۈكنى يېشىپ خۇرجۇنىغا سېلىپتۇ ـ دە، يالاڭ ئاياغ ھالدا يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇ كېلىۋېتىپ، چوڭقۇر ۋە كەڭرەك بىر ئېرىققا دۇچ كېلىپتۇ. ئۇ ئېرىققا قاراپ، توختاپ، كۆچەپ تۇرۇپ بىرلا سەكرىسەم، بەلكى ئۆتۈپ كېتەرمەن، دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇرجۇننى ئۇ قىرغاققا چۆرۈۋېتىپ، بارلىق كۈچىنى يىغىپ بىر سەكرىگەنىكەن، «پولتۇڭ» قىلىپ سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا چۈشۈپتۇ ـ دە، ئېرىقنىڭ ئىچىدىكى بىر ئۇچلۇق قوزۇق ئۇنىڭ پۇتىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرىپىگە تېشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئېرىقتىكى سۇ قىپقىزىل قانغا بويىلىپ، ئۇ ئاغرىق ئازابىدىن جان قويىدىغان يەر تاپالماي، سۇنىڭ ئىچىدە يۇمىلىنىپ كېتىپتۇ، ئاخىر مىڭ بىر مۇشەققەتتە تىركىشىپ ـ تىرمىشىپ يۇرۇپ قىرغاققا چىقىپ پۇتىنى قۇچاقلىغان پېتى بىردەم ۋاي ـ ۋايلاپتۇ، بىرئازدىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ پۇتىغا سەپسېلىپ قارىسا، ھەقىقەتەن پۇتى ئوبدانلا زەخىملەنگەنىكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۇ: «ھېلىمۇ ياخشى ئۆتۈكنى سېلىۋەتكەنىكەنمەن، ئەگەر بۇ ئەقىل كاللامغا كەلمىگەن بولسا، ئوتتۇز تەڭگىلىك ئۆتۈكۈم مۇشۇ يەردىلا

تۇگەپ، ئوتتۇز تەڭگەمۇ هارام كېتەر ئىكەن» دەپتۇ ئۆز - ئۆزىگە. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاسقاقلىغان پېتى خورجۇننى مۈرىسىگە سېلىپ ئۆيىگە راۋان بوپتۇ.

كېكىردەك لەشكىرى بىلەن تائام لەشكىرى ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ

ئانداق رىۋايەت قىلىپتۇركى، ئىبنى شاكىر دىگەننىڭ زامانىسىدا، كېكىردەك لەشكىرى بىلەن تائام لەشكىرى جەڭ قىلماق بولدى. بۇ ۋاقتىدا پولۇ پادىشاھ، ئۆپكە پالۋان، مانتا قارى، چۆچۈرە چەپبىگى[1]، جىگمۇما دوپبىگى[2]، لەگمەن يايى، قاتلىما شەيخۇلئىسلام، توغاچ يوسۇل[3]، چوۋات مۇنەججىملەر بىر جايغا كېلىپ باش قوشۇپ كېكىردەك لەشكەرلىرىگە قانداق تاقابىل تۇرۇشنىڭ پىلانىنى تۇرۇشتى. توغاچ يوسۇل بىلەن چوۋات مۇنەججىم: «مۇبادا كېكىردەك لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كەڭ يەرلىرىنى قىستاپ، تار يەرلىرىنى تىقتاپ، قامچىسىدىنى ئابۇت قىلىۋېتەرمىز» دېيىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ غەيرەت ـ جاسارىتىنى بىلدۈرۈشتى. بۇلارنىڭ مۇنداق غەيرەتلىك پالۋانلار ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان پولۇ پادىشاھتا زور

---

① چەپبىگى — ئەمەل نامى.
② دوپبىگى — ئەمەل نامى.
③ يوسۇل — ئەمەل نامى.

ئىشەنچ پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن جىمى تائىم لەشكەرلىرىنى سەپ تۇرغۇزۇپ، ئۆزى جەڭنىڭ ئالدىنقى سېپىگە كېلىپ تۇردى. بۇ چاغدا نوقۇت قورۇقچى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— ھەي ئۇلۇغ شاھىم، بىزلەر ناھايىتى خىرامان تۇرۇپتىمىز. بىزدە بىرئاز جەڭ تەرەددۇتى بولمىسا، كېيىكىردەك لەشكەرلىرى كېلىپ بىزنى نابۇت قىلىۋەتمىسۇن، — دېدى. پولۇ پادىشاھ باش لىڭشىتىپ:

— ھەي نوقۇت قورۇقچى، ئاۋۇ كۆرۈنگەن چوققىنىڭ بېشىغا چىقىپ قاراپ تۇرغىن، ئەگەر كېيىكىردەك لەشكەرلىرىنىڭ بارانىنى كۆرسەڭ بىزلەرگە دەرمەھەل خەۋەر قىلغىن، — دېدى.

«خوپ !» دەپ نوقۇت قورۇقچى چوققىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. نوقۇت قورۇقچى چوققىغا چىقىپ بىرئاز قاراپ تۇرغاندىن كېيىن كېيىكىردەك لەشكەرلىرىنىڭ نەرە تارتىپ، تۇغ - تۇمانلىرىنى قايىنىتىپ، ئاجايىپ ھەيۋەت بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ خەۋەرنى دەرھال پولۇ پادىشاھقا ئېيتتى. پولۇ پادىشاھ جىمى تائىم لەشكەرلىرىنى سەپ تۇرغۇزۇپ، قەلئەئىي لېگەنگە بەتلىنىپ، گۆشنى ئۆزىگە سىپەر① قىلىپ، جەڭنىڭ ئالدىنقى سەپ مەيدانىغا كىرىپ تۇردى. كېيىكىردەك لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىپ، شۇنداق قاتتىق جەڭ بولۇپ كەتتىكى، گوياكى قوتاندىكى قويغا بۆ-

① سىپەر — قالقان.

رە تەگكەندەك، قومۇشقا ئوت تۇتاشقاندەك بولدى. ئەيىۇھەن-
ناس! ئەلمىساقتىن بېرى ئادەم پەرزەنتى مۇنداق كەسكىن
جەڭنى كۆرگىنى يوق. چاشگاھ ۋاقتى بىلەن باشلانغان
جەڭ نامازدىگەر بىلەن ئاخىرلاشتى. ناھايەت كېكىردەك
لەشكەرلىرى غالىب كېلىپ، پولۇ پادىشاھنى يەسىر ئەيلە-
دى. ئاندىن كېيىن بېشىغا دەستۇر ئورىغان، ئۇزۇن پەرىجە
كىيىپ بېلىنى چىڭ باغلىغان مانتا قازى غەزەپ بىلەن
قىلىچ، نەيزىلىرىنى ئوينىتىپ قەلئەئىي لېگەنگە بەتلىنىپ
تۇرغاندى، كېكىردەك لەشكەرلىرى غالىب كېلىپ، مانتا
قازىنىمۇ نابۇت قىلدى. بۇ جەڭدىن كېيىن جىگموما دوپ-
پىگى، لەڭمەن يايى، قاتلىما شەيخۇلئىسلاملار قەلئەئىي
لېگەنگە چىقىپ تورۇۋۇندى، ئۇلارنى ھەم نابۇت قىلدى. ئان-
دىن كېيىن شۇنداق بىر نەرسە چىقىپ كەلدىكى، قارىغۇ-
دەك بولسا جەببىي - جوشلىرىنى[1]، گازا[2]، قالپاقلىرىنى
كىيگەن بولۇپ، لەشكەرلىرىنىڭ كىيىنىشى ئىچچام ھەم
سانى نۇرغۇن ئىدى. بۇ كىمدۇر دېسە، چۆچۈرە چەپبېگى،
دەپ جاۋاب بەردى نوقۇت قورۇقچى. كېكىردەك لەشكەرلىرى
ھەربىر تىنىق ئارىلىقىدا ئۇلارنىڭ بىرنى دېگۇدەك نابۇت
قىلدى.

چىقتى قازاندىن بىر تۇمان، باستى مەيداننى مانان،
قازان قەلئەسىدىن چىقىپ، يول ئالدى لېگەن قەلئەسى

---

① جەببىي - جوش — دۇبۇلغا.

② گازا — پەشمەت.

تامان. ئۇ كىمدۇر دىسە، ئۇ ئۆپكە پالۋان. ئۆپكە پالۋان ناغرىلىرىنى ئۇرۇپ، كارنايلىرىنى قىقىپ، تۇغ ـ ئەلەملىرىنى تارتىپ، ئاجايىپ ھەيۋەت بىلەن قەلئەئىي لىگەنگە چىقىپ بەتلەندى. ئۇنىڭ ھەيۋەت بىلەن كېلىشى مەيداننى زىلزىلىگە كەلتۇرۇپ، كېكىردەك لەشكەرلىرىنى ۋەھىمە ئىچىدە قالدۇرغانىدى. بىراق، كېكىردەك لەشكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى ئۆتكۈر جادا بىلەن قوراللانغان بولۇپ، ئۆپكە پالۋاننى ئەمەل مەيداندا قورشىۋېلىپ، تۇتقۇن قىلىپ، بىرمۇبىر جادىغا بىسىپ، جانلىرىنى تەنلىرىدىن جۇدا ئەيلىدى. ئاندىن كېيىنلا گويا ئەجدىھادەك گاھى تۇگۇلۇپ، گاھى سوزۇلۇپ، ئاجايىپ قالتىس بىر نەرسە قەلئەئىي لىگەنگە بەتلىنىپ چىقىپ تۇردى. بۇ كىمدۇر دىسە، ھىسىپ، دەپ جاۋاب بەردى نوقۇت قورۇقچى. كېكىردەك لەشكەرلىرى غالىب كېلىپ، ئۇنى ھەم چىپىپ قىيما ـ چىيما قىلىۋەتتى.

بىردىنلا جەڭ مەيدانىنىڭ ئاسمىنىدا بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ، گۇلدۇرماما گۇلدۇرلەپ، يالت ـ يۇلت چاقماقلار چېقىلىپ، ۋەھىمىلىك سادالار زېمىن كۆكسىنى قاپلىدى. تائام لەشكەرلىرى شۇنداق كۈچلۈك قوشۇن تۈزۈپ، ھەيۋەت بىلەن يېتىپ كەلدىكى، ناھايىتى يىراقتىنلا ئوق ـ دورا پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلاتتى. بۇ كىمدۇر دىسە، شوچا[3] ئىشتىما بېگى، دەپ جاۋاب بەردى نوقۇت قورۇقچى. شوچا

---

① شوچا ـــ شورپىنىڭ بىر خىلى.

ئىشتىما بېگى لەشكەرلەرنى پال ـ پۇل، ۋال ـ ۋۇل زە-
بەرجەتتىن كۆز قويغان كىيىملەر بىلەن كىيىندۈرگەن بو-
لۇپ، پىنتوزىدىن كەمەر باغلىغان، قۇيرۇق مىيىنى قې-
يىق، لەڭپۇڭلارنى قولۋاق قىلىپ، جاسارۇ، جاسۇەنزىلەر-
دىن ياسالغان پارتلاتقۇچ بومبىلار بىلەن قوراللىنىپ جەڭ
مەيدانىغا كەلدى. لەشكەرلەرنىڭ شەپەقتەك قىزغۇچ تونلىرى
قوشۇنغا قالتىس سەلتەنەت بېغىشلىغانىدى. بۇ قېتىم
شوچا ئىشتىما بېگى بۇ جەڭگە سەرخىل قوشۇن تەشكىل-
لىگەنىدى.

كېكىردەك لەشكەرلىرى نۇرغۇن جەڭ قىلغانلىقتىن
ئېغىر دەرىجىدە ھارغىنلىق ۋە چارچاش ھېس قىلدى.
شۇنداقتىمۇ كېكىردەك لەشكەرلىرى تائام لەشكەرلىرىگە
قارشى ئەڭ ئاخىرقى لەشكىرىي كۈچىنى توپلاپ ھۇجۇمغا
ئۆتتى. ئەمدىلا ھۇجۇمنى باشلىۋىدى، زەبەرجەتتىن كۆز
قويغان، قىزغۇچ تون كىيگەن شوچا لەشكەرلىرىنىڭ شىد-
دەتلىك ئوت كۈچى كېكىردەك لەشكەرلىرىنى گويا قوقاسقا
چۈشكەن يىلاندەك تولغاندۇرۇۋەتتى. پىيادە لەشكەر لازا

نەشتەر بىلەن قوراللانغان بولۇپ، كېكىردەك لەشكەرلىرىگە ئالماس نەيزىدەك سانجىلاتتى. كېكىردەك لەشكەرلىرى قاتتىق يۆتەلگە مۇپتىلا بولۇپ، ئىچى سانجىققا تولۇپ، كۆز چەشمىلىرىدىن سۇلار بۇلدۇقلاپ ئېقىپ، بەدەنلىرىنى موزچاق ـ مونچاق تەر تامچىلىرى قاپلىغانىدى. كېكىردەك لەشكەرلىرى بىرئاز چېكىنىپ ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ ئون ئىككى بال كۈچى ئوششاپ بورىنى چىقاردى. شوچا ئىشتىما بېگى لەشكەرلىرى تۇرۇپ ئىلگىرىلەپ، تۇرۇپ چېكىنىپ، كېكىردەك لەشكەرلىرى بىلەن قاتتىق ئېلىشىۋەردى. بىراق، كېكىردەك لەشكەرلىرى بۇنداق ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئۇرۇشتىن قاتتىق ھالسىرىغانلىقى ئۈچۈن چېكىندى. خەيۋەن① دېڭىزىدا نۇرغۇنلىغان لەشكەرلەر گاھى پىنھانە، گاھى ئاشكارا بەتلىنىپ تۇردى. بۇ جەڭنىڭ ۋاقتى بەكمۇ سوزۇلدى. ئەلمىساقتىن بېرى ئادەم پەرزەنتى مۇنداق شىددەتلىك ھەم ئۇزۇنغا سوزۇلغان بىرەر جەڭنى ئەسلا كۆرۈپ باققىنى يوق ئىدى.

كېكىردەك لەشكەرلىرى ئوبدان دەم ئېلىپ، ئۆزلىرىنى رۇسلىۋالغاندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا شۇنداق شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ شوچا ئىشتىما بېگىنى يەسىر ئەيلىۋەتتى. چۈنكى، كېكىردەك لەشكەرلىرى كۈچلۈك ئىنتىزام، پولاتتەك چىڭ ئىتتىپاقلاشقان لەشكىرىي كۈچكە، مول بىلىم ۋە ئۇرۇش قىلىش تەجرىبىسىگە ئىگە

---

① خەيۋەن — چوڭ چىنە.

قوماندانلارغا ئىگە ئىدى.

ئاندىن كېيىن بۇ جەڭنىڭ سىپپى چوۋات مۇنەججىم-گە يېتىپ كەلدى. چوۋات مۇنەججىم مۇراجىئەت قىلدىكى: «هەي يار - بۇرادەرلەر، شۇنچە زەبەردەس قوشۇن تەشكىللىگەن شوچا ئىشتىما بىگىمۇ نابۇت بولدى. مەن يېگىللا كېسەلدىن ساقايغان، تولۇق ماغدۇرۇمغا كېلەلمىدىم. ئەگەردە كېكىردەك لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىپ، ماڭا ئازار بېرىدىغان بولسا، ئۇستىخانلىرىم رىزە - رىزە بولۇپ كېتىدۇ».

توغاچ يوسۇل: «بىز ئىككىمىز ئاغىنە ئىدۇق، بارنى تەڭ يېگەنىدۇق، تونۇر قەلئەسىدە بىللە تاۋلانغانىدۇق. ماڭا بەردىڭ كۆپ بىلىم، ساڭا سادىق ئاق دىلىم. ئەگەر خەۋپ كەلسە ساڭا، ئىتتەرگىل دەرمەھەل ماڭا. سىنىڭ يۇكۇڭنى مەن كۆتۈرەي، كەلسە رەقىبىڭ هامان ئۆلتۈرەي. ئاۋۋال مەن ئۆتەي سەپنىڭ ئالدىغا، يوشۇرماي ئۆزۈمنى دالدىغا» دېۋىدى، چوۋات مۇنەججىم توغاچ يوسۇلنىڭ ئاستىغا چۆ-شۈپ، تىزىلىپ تۇردى. كېكىردەك لەشكەرلىرى شىددەت بىلەن يېتىپ كېلىپ، بىردەمدىلا توغاچ يوسۇلنى يەسىر ئەيلىۋەتتى. چوۋات مۇنەججىم توغاچ يوسۇلنىڭ ئاستىدا ساق - سالامەت قوغدىلىپ قالدى.

شۇنداق قىلىپ، كېكىردەك لەشكەرلىرى تائام لەش-كەرلىرىنىڭ هەممىسىنى ئەسىر ئېلىپ هەيدەشتۈرۈپ، ئۇستىخان دەرۋازىسىدىن ئۆتكۈزۈپ، قورساق زىندانىغا بەند قىلدى.

بۆرە، تۈلكە ھەم بۆدۇنە

بۇرۇن زاماندا، كونا خاماندا،
ئۇچى تۇيۇقسىز كۆرۈشكەنىكەن.
كىشى بارمىغان چۆل ـ باياۋاندا،
سەپەر قىلىشىپ يۈرۈشكەنىكەن.
جاڭگاللىقلارنى تۈلكە ئارىلاپتۇ،
ھېچقايسىسى بۇنى تۇيمىغانىكەن.
ئاچ كۆز بۆرىدىن جانلار زارلاپتۇ،
ئۇچرىغاننىلا قويمىغانىكەن.
تۈلكە مۇغەمبەر، بۆرىسى ئاچ كۆز،
بۆدۇنە ساددا، ئۇقمىغانىكەن.
ئۇچى سەپەردە، پەسلى دەل كەچ كۈز،
ئەمما، بۆدۇنە قورقمىغانىكەن.

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، كەنجى بىدە ئورۇمى ۋاقتىدا، بىر بۆدۇنە بىر كونا خاماننىڭ قىرغىقىدىكى چىملىقتا ئۆز جورىلىرىنى ئىزدەپ: «ۋىت ـ ۋالاق، ۋىت ـ

ۋالاق» دەپ سايراپ تۇرغاندا، بىر تولكە قۇيرۇقىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ بۆدۈنىنىڭ يېنىغا كەپتۇ. بۆدۈنە بىلەن تولكە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇشقانىنىڭ ئارىلىقىدىلا، بىر بۆرە بىر چامداپ، ئىككى ئالىيىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ. بۆدۈنە، بۆرە، تولكە ئۈچى ئۇشتۇمتۇتلا ئۇچرىشىپ قالغانلىقتىن، لام ـ جىم دېيىشمەي، خېلى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قاپتۇ.

بىر ۋاقىتلار ئۆتكەندىن كېيىن تولكە ئاۋۋال بۆرىگە، كېيىن بۆدۈنىگە تازا سەپسېلىپ قارىۋېلىپ، ئاستا ئېڭىشىپ سالام بېرىپتۇ ـ دە، مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئۈچىمىز ئۈچ ياقتىن كەلدۇق، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئاران تېپىشتۇق، دوست بولايلى، دوست بولغاندىمۇ، تازا چىن دوستلاردىن بولايلى، تاپقان ـ تەرگىنىمىز تەڭ بولسۇن، ئۆمرىمىز بىللە ئۆتسۇن.

بۆدۈنە بىلەن بۆرە ئاۋۋال بىر ـ بىرىگە قارىشىۋېلىپ، كېيىن ئىككىسى تەڭ ئېگىلىپ تولكىگە تەزىم قىلىشىپتۇ ـ دە، تولكىنىڭ تەكلىپىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ. بۇ ئۈچى شۇ كۈندىن باشلاپ دوست بولۇپ، ئۇزۇن زامانغىچە بىر كونا خاماندا كۈن ئۆتكۈزۈشۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئۈچى يىراق بىر جايغا سەپەرگە جابدۇنۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار قويۇق چاتقاللىق، جاڭگاللارنى، ئېگىز ـ ئېدىرلارنى ۋە ئويمان ـ چوڭقۇر سايلارنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ، سەپەرنىڭ دەسلىپىدە

غـەملىشۋالغان ئۇزۇقلىرىدىن كەڭتاشا يەپ ـ ئىچىپ مېڭىـ شىپتۇ، يول يۈرۈشىمۇ كۆڭۈللۈك بوپتۇ، ئەمما يولى بـەك ئۇزىراپ، ئۇزۇقلىرى تۈگەشكە باشلاپتۇ، ئاخىردا يېگـۈدەك بىرەر نەرسىمۇ قالماپتۇ ھەم يولدىنمۇ تېپىلماپـتـۇ. بۆرە قورساق ئاچلىقىغا چىداشلىق بېرەلمەپتۇ، بۆدۈنە بىـلـەن تۈلكە بۆرىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، لىپىلداپ كېتىۋېرىـپـتـۇ. بۆرە غەيرىتىگە ئېلىپ ئۇلارنىڭ كەينىدىن خېلى يەرلـەر- گىچە مېڭىپ بېقىپتۇ، ئاخىر بولالماي يولنىڭ ئـوتـتـۇرد- سىدا يېتىۋاپتۇ. بۆدۈنە بىلەن تۈلكە ئارقىسىغا قـارىـسـا، بۆرە يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا پالاستەك سوزۇلۇپ ياتقۇدەك. يېـ- قىن كېلىپ قارىسا، بۆرىنىڭ چىرايى تاتىرىپ، يەتتە يـىـل كېزىك تارتقاندەك سارغىيىپ كەتكەن. بۆرە:

— قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، يەيدىغانغا بىرنەرسە تېپىلمىسا يول يۈرەلمەيمەن، — دەپتۇ.

تۈلكە بۆرىنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، قۇيرۇقىنى كۆ- تۈرۈپ، بىر ئۇياققا، بىر بۇياققا مېڭىپتۇ، ئاندىن سوزۇلۇپ ياتقان يولغا كۆز سالغۇدەك بولسا، بـىـر خـوتـۇن ئېتىزدا كۈزگى ئېكىن ئاغدۇرۇۋاتقان ئېرىگە قاچىدا تامـاق ئېلىپ كېتىۋاتقۇدەك. تۈلكە دەررۇ بۆرىگە قاراپ:

— دوستـۇم، غـەم قىلمـا، قورسىقىڭنى ھازىر تويغۇ- زىمىز، — دەپتۇ ۋە بۆدۈنىنى يېنىغا تارتىپ، — بۇرادەر، بۆدۈنە، ئاۋۇ كېتىۋاتقان خوتۇننى كۆردۈڭمـۇ؟ سـەن ئـاشـۇ خـوتـۇن كېتىپ بارغان تەرەپكە قاراپ ئۇچىسەن، ئۇنىڭ

يېنىغا بارغاندا، ئالدىغا چۈشسەن. ئۇ سېنى تۇتۇۋالىمەن دەپ قاچىنى قويۇپ قوغلايدۇ، سەن بولساڭ بىر قونۇپ، بىر ئۇچۇۋېرىسەن، قاچىدىكى تاماق بولسا بىزگە قالىدۇ، — دەپتۇ.

بۆدۈنە تۈلكىنىڭ مەسلىھەتىگە «ماقۇل» بولۇپ، ھېلىقى خوتۇن تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپتۇ. بۆدۈنىنىڭ ئارقىسىدىنلا تۈلكە بىلەن بۆرە ھېلىقى خوتۇن كېلىۋاتقان يولنىڭ چېتىدىكى ئېرىقنىڭ ئىچىگە يېتىپ بېرىپ ماراپ يېتىشىپتۇ. بۆدۈنە ئۇچقان بويىچە خوتۇننىڭ ئالدىغا بېرىپ چۈشۈپ، بويىنىنى ئۇزۇن سوزۇپ چۇرۇلداپ يورغىلاپ مېڭىپتۇ. قاچا كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان خوتۇن:

— ئەجەب چىرايلىق جانىۋار – دە، سەن. چۇرۇلداشلىرىڭ خويمۇ يېقىملىق. سېنى تۇتۇپ بالامغا بېقىپ بېرەي، — دەپ، قاچىنى يەرگە قويۇپ، بۆدۈنىنى قوغلاپتۇ. بۆدۈنە بولسا، ھېلىقى خوتۇننىڭ ئالدىدا بىر ئۇچۇپ، بىر يورغىلاپ كېتىۋېرىپتۇ. ئۇ خوتۇن خۇشال بولۇپ: «ئەنە تۇتۇۋالىدىغان بولدۇم، مانا تۇتۇۋالىدىغان بولدۇم» دەپ، بۆدۈنىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كېتىۋېرىپتۇ. قاچا بولسا، ئۇنىڭ يادىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. خوتۇن شۇ قوغلىغىنىچە ئېرىننىڭ يېنىغا يېتىپ كېلەي دەپ قاپتۇ.

قوش ھەيدەۋاتقان ئېرى خوتۇنىغا قارىسا، پولاڭلاپ چىقىپ كېلىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ چاچلىرى چۇۋۇلۇپ كەتكەن، يېقىنراق كەلگەندە بايقىسا، بىر بۆدۈنە خوتۇنىنىڭ ئالدىدا

بىر ئۇچۇپ، بىر قونۇپ يورغىلاپ كېتىۋاتقۇدەك. دېھقان ھەيدەۋاتقان قوشىنى توختىتىپتۇ، ئاشغىچە بوْدوْنىمۇ ئۇچۇپ كېلىپ قوشقا قېتىقلىق ئۇيىنىڭ موْڭگوْزىگە قونۇۋاپتۇ. ئەـ تىدىن ـ كەچكىچە قوشقا قېتىلغان ئۇي ھېرىپ كەتكەنـ لىكتىن موْڭگوْزىنى سىلكىپمۇ قويماپتۇ.

ــ توختا، خوتۇن، توختا! ــ دەپ، دېھقان ئالدىراشـ لىق بىلەن قولىغا بىر كالتەكنى ئېلىپ ئاتقانىكەن، بار كۈچى بىلەن ئېتىلغان كالتەك بىچارە ئۇينىڭ موْڭگوْزىنى تاق تۇۋىدىن قومۇرۇپ چۈشۈپتۇ. بوْدوْنىگە كالتەك تېگەمـ دۇ، ئۇ ئاللىقاچان پەيدەك ئۇچۇپ كۆزدىن يىتۇپتۇ.

ئۇينىڭ موْڭگوْزى كالتەك بىلەن تەڭلا يەرگە چۈشكەنـ دە، دېھقانىنىڭ خوتۇنى قاچىنى ئەسلەپ، ئۇنى ئېلىپ كېـ لىش ئۈچۈن كەينىگە يېنىپ يۈگۈرۈپتۇ، بېرىپ قاچىنى قولىغا ئاپتۇـ دە، ئۇينىڭ موْڭگوْزى يامان بولدى، ئەمدى قوش توختاپ قالسا، بار بالانى تەرگەن سەن خوتۇن، دەپ، ھېلىقى كىشى مېنى ئۆلگۈچە دۇمبالاپ يورمىسە بولاتتىـ غۇ، دەپ، قايغۇ ئىچىدە ئېرى تەرەپكە مېڭىپتۇ، ئېرىنىڭ يېنىغا يېقىن بېرىپ قارىسا، ئۇنىڭ رەڭگىرويى قارـ يامغۇر ياغىدىغاندەك تۇرغۇدەك. خوتۇن ئېرىنىڭ بۇ پەيلىـ دىن قورقۇپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا بىر دەسسەپ، ئىككى چامداپ كەپتۇ. ئەندىشىدە خيالى تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن خوتۇن نېمە قىلارىنى بىلمەستىن ئورنىدىلا تۇرۇپ قاپتۇ، ئېرى خاپىلىق بىلەن ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان

بىشىنى كۆتۈرۈپ:

— ھوي ھاڭۋاقتى، بولساڭچۇ، قورساق ئىچىپ ئۆلەي دىدىغۇ كىشى، — دەپ، خوتۇننى بىر مۇنچە جونۇپتۇ. خوتۇن قاچىنىڭ ئاغرىدىكى ئورالغان لۆڭگىنى يېشىپ قارىسا، كورنىنىڭ ئاغزى بىلەن تەڭ تېزەك تۇرغۇدەك. بۇ ئالامەتنى كۆرگەن خوتۇن: «ۋاي ئۆلدۇمەي» دەپ، پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ ـ دە، بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك بولۇپ، تۇرغان جايىدا تاشتەك قېتىپ قاپتۇ.

بىچارە خوتۇن كورنىنى كۆتۈرۈپ ماڭغاندا ئۇنىڭ ئىدىچىگە قارىمىغانىكەن. ئۇ بۆدۈنىنى تۇتىمەن دەپ قوغلاپ ماڭغاندا، ئىرىقنىڭ ئىچىدە ماراپ ياتقان تۈلكە بىلەن بۆرە مانتىنى تويغۇچە يەپ، ئېشىپ قالغانلىرىنى بۆلۈشۈۋېلىپ، قاچىنىڭ ئىچىگە ئاغزى بىلەن تەڭ ئات تېزىكىنى تولدۇرۇپ، ئۈستىنى ئاۋۋالقىدەك لۆڭگە بىلەن ئوراپ قويۇشقانىكەن.

خوتۇن ھوشىنى يىغىپ ئەتراپىغا قارىسا، ئالدىدا تۇرغان ئېرى يوقتەك، ئەتراپىغا سىنچىلاپ قارىغۇدەك بولسا، ئېرى ئۆيىنى يېتىلەپ ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقۇدەك. خوتۇن نېمە ئىشلار بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئويلاپتۇ ـ ئويلاپتۇ، ئۇنىڭ چىگىش ئۆيى يېشىلمەپتۇ. ئۇ ئۆرە تۇرۇپ «ئۇھ» دەپتۇ، «ئاھ» دەپتۇ، ئاخىردا: «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دەپ، ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېتىپتۇ. ئەر ـ

خوتۇن ئىككىسى خاپچىلىق بىلەن ئۆيگە بارغاندىن كېيىن، ئۆتكەن ئىشنى تەكشۈرۈپ، بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ ئاجرىشىپ كەتتىمۇ ياكى: «ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات» دەپ، يەنە ئاۋۋالقىدەك ئۆي تۇتۇشۇۋەردىمۇ، ئۇنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆرگەن كىشى بولماپتۇدەك.

بۆدۇنە مەسلىھەت قىلىغان جايىغا كېلىپ، تۈلكە بىلەن بۇرۇندىن ئېشىپ قالغان بىر مانتىنى كىچىك تۇمشۇقى بىلەن چوقۇلاپ، ئۇششاق توغرالغان كاۋا بىلەن توگۇرلىشىپ قالغان جىگىردەكلەرنى يەپ قورسىقىنى تويغۇزۇپتۇ، ئاندىن بۇ ئۇچى يەنە يولغا چۈشۈپتۇ. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن بۆرە تۈلكە بىلەن بۆدۇنىنى توختىتىۋېلىپ:

ــ ئاغىنىلەر، قورسىقىم ئاچقاندەك قىلىۋاتىدۇ. قورساقنىڭ ئاچقانلىقىنى ئىلگىرىدەك ئېيتىپ قويىمىسام، كېيىن چىداپ تۇرالمايدىكەنمەن، ــ دەپتۇ. تۈلكە بۆدۇنىگە قاراپتۇ ـ دە، ئاندىن كېيىن بۆرىگە:

ــ راست دەيسەن، دوستۇم، قورسىقىڭنىڭ ئېچىۋاتقانلىقىنى ئالدىنراق ئېيتقىنىڭ ياخشى بولدى، ئالدىنراق مەسلىھەتلىشىۋالايلى، ــ دەپ، بۆدۇنىنى يولنىڭ بىر چېتىگە تارتىپ:

ــ دوستۇم، بۆدۇنە، بۇ بۆرە بىزگە بىر بالا بولدى، ئۇنىڭدا قورساق جېدىلىدىن باشقا ھېچ گەپ يوق، ئولتۇرسا ـ قوپسا يەيمەنلا دەيدۇ، ــ دەپتۇ تۈلكە. بۆدۇنە تۈلكىگە يېقىنراق كېلىپ:

— دوستۇم، بۆرىنىڭ پەيلى شۇنداقلا بولسا، بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى بىزنىمۇ يەپ قويىدىغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

— ياق، ئالدىرىما، ئۇنى جايلايمىز، — دەپتۇ تۈلكە.

— قانداق جايلايمىز؟ — دەپ سوراپتۇ بۆدۈنە.

— هازىر ئالدىمىزغا قاراپ ماڭىمىز، بىر دۆڭدىن ئۆتۈپ توختايمىز، ئۇ يەردە ناهايىتى چوڭ بىر باغ بار. سەن شۇ باغنىڭ ئىچىگە ئۇچۇپ كىرىسەن، ئارقاڭدىنلا بۆرە بىلەن ئىككىمىز سۆڭگۈچتىن كىرىمىز. سەن باغدىكى باراڭغا قونۇپ تۇرۇپ ئۆزۈمنى چوقۇلاپ يەرگە چۈشۈرۈپ بېرىسەن، بىز ئۇنى يەيمىز، يېگەندىمۇ ئاغزى- بۇرنىمىزدىن چىققۇچە يەيمىز، ئاندىن مەن ساڭا شەرەت قىلىمەن، سەن شۇ چاغدا: «ۋاي ئىگىسى، باغقا ئوغرى كىردى» دەپ راسا ۋارقىرايسەن- دە، قاچىسەن، ئەنە شۇ چاغدا ئۇ تەييارتاپتىن قۇتۇلىمىز، — دەپتۇ تۈلكە.

بۆدۈنە «ماقۇل» دەپتۇ. ئاندىن بۇ ئۈچى يولغا چىقىپ، خېلى يوللارنى بېسىشىپ هېلىقى باغقا يېتىپ كەپتۇ. باغنىڭ ئەتراپى ئېگىز سېپىلدەك تاملار بىلەن قورشالغانىكەن. بۆدۈنە ئۇچقان پېتىچە باغقا كىرىپ كېتىپتۇ. تۈلكە بىر ئۇياققا، بىر بۇياققا مېڭىپ بېقىپ، بىر سۆڭگۈچنى تېپىپ، بۆرىنى يېنىغا قىچقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— دوستۇم، باغقا كىرگەندىن كېيىن ئۈچ كۈنلۈك تاماقنى بىراقلا يەۋالىمىز، مۇنداق قىلمىغاندا يولدا تاماق

تېپىلمايدۇ. بۇ باغدىكى ئۈزۈم ناھايىتى شېرىن، قانچە كۆپ
يېسەك، شۇنچە سىڭىشىرىدۇ، بۇرنىمىزدىن چىققۇچە يېيىش
كېرەك، بولمىسا، قورساق تويغان ھېسابلانمايدۇ، — دەپ
جېكىلەپتۇ. بۆرە:

— بولدى، يەيدىغانلا نېمە بولسا، مەن تەييار، — دەپ
مەيدىسىگە ئۇرۇپتۇ.

تۈلكە بىلەن بۆرە سۈڭگۈچتىن قىسىلىشىپ باغنىڭ
ئىچىگە كىرىپ قارىسا، باراڭدىكى ئۈزۈملەر راسا پىشىپ
مەي بولۇپ كەتكەنىكەن. بۆدۈنە ئۈزۈمنى چوقۇپ يەرگە
چۈشۈرۈپ بېرىپتۇ، مۆلدۈردەك يەرگە چۈشۈۋاتقان ئۈزۈم-
لەرنى بولسا، بۆرە بىلەن تۈلكە نەرخىنى سورىماي يەۋې-
رىپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن
كېيىن تۈلكە بۆرىگە
كۆرسەتمەي ئىككى تال
ئۈزۈمنى بۇرنىنىڭ
ئىككى تۆشۈكىگە تى-
قىۋاپتۇ. بۆرە بىر ئارى-
لىقتا تۈلكىگە قارىسا،
ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ تۆ-
شۈكىدە ئۈزۈم تۇرغۇ-
دەك. بۇنى كۆرگەن بۆ-
رە تۈلكىدىن سوراپتۇ:
— دوستۇم، بۇ

نېمەك؟

— يادىڭدىن چىقىرىپ قويدۇڭمۇ؟ بايا ساڭا ئېيتمىدىممۇ، قورسىقىم تويۇپ، ئۆزۈم بۇرنۇمدىن چىقتى، — دەپتۇ.

بۆرە گەپ - سۆز قىلماستىنلا يەردىكى ئۆزۈملەرنى ئوچۇملاپ ئاغزىغا سېلىشقا باشلاپتۇ، لېكىن قانچە يېسىمۇ بۇرنىدىن چىقماپتۇ. تۈلكە بولسا:

— بۇرنۇڭدىن چىقمىغىنىغا قارىغاندا، قورسىقىڭ تويماپتۇ، يەنە يېگىن، — دەپ زورلاۋېرىپتۇ. بۆرە بولسا يەۋېرىپتۇ، ئاخىردا بۆرىنىڭ قورسىقى تويۇپ كەتكەنلىكتىن، ئورنىدىن تۇرالماي قالغۇدەك هالغا چۈشۈپتۇ. ئەنە شۇ ۋاقىتتا تۈلكە بۆدۈنگە ئىشارەت قىلىپ قويۇپتۇ. بۆدۈنە قونۇپ تۇرغان ئورنىدا ئۆزىنى جۆندۈپلىپ:

— ۋاي ئىگىسى، باغقا ئوغرى كىردى، ۋاي ئىگىسى، ئۆزۈمنى بۆرە يەپ كەتتى ! — دەپ، باغنى چاك كەلتۈرگۈدەك بەش - ئالتە قېتىم ۋارقىراپتۇ - دە، ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئۆزىنى رۇسلاپ تۇرغان تۈلكىمۇ قويرۇقىنى دىك تۇتۇپتۇ - دە، سۇڭگۇچتىن چىقىپ قېچىپتۇ. بۆرە بولسا، كۆك بىدە يەپ قارنى كۆپكەن كالىدەك پۇشۇلداپ ئورنىدىن ئاران تۇرۇپتۇ ۋە قورسىقىنى سۆرەپ سۇڭگۇچكە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ، بىراق سۇڭگۇچكە كەپلىشىپ قاپتۇ. باغنىڭ ئىگىسى: «ماھ - ماھ» دەپ، تايغانلىرىنى چاقىرغانىكەن، بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان بۆرە هازىرلا جېنى

چىقىپ كېتىدىغاندەك قورقۇپ كېتىپتۇ. ئۇ سوڭگوچىنىڭ ئىچىدە بىردەم دوم بولۇپ بېقىپتۇ، بىردەم ئوڭدا بولۇپ بېقىپتۇ، سوڭگوچتىن چىقىپ كېتەلمەپتۇ، ئاخىر سوڭ-گوچىنىڭ يان - يېنىنى بار كۈچى بىلەن تاتىلاپتۇ - دە، سوڭگوچنى بىر ئاز كېڭەيتكەن بوپتۇ ۋە سوڭگوچتىن چىقىپ قېچىپتۇ.

باغنىڭ ئىگىسى ئۇزۇن بىر كۆسەينى ئاپتۇ - دە، جەدە بايتىلىنى ياۋىداق مىنىپ، ئىككى تايغىنىنى ئەگەش-تۈرۈپ، بۆرىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. بۆرە ئۆلەر - تى-رىلىشىگە باقماي ئويمان - چوڭقۇرلۇقلاردا پۈتلىشىپ، يى-قىلىپ - قوپۇپ قېچىۋېرىپتۇ. قانداقلا قىلىسىمۇ جان ساقلاپ قېلىشقا كۆزى يەتمىگەن بۆرە گاڭگىراپ ئەتراپىغا كۆز سالسا، بىر بوۋاي قوش ھەيدەۋاتقۇدەك. بۆرە بوۋاينىڭ قارىسىنى ئاپتۇ - دە، بوۋاي تەرەپكە يۈگۈرۈپ:

— ۋاي بوۋاي، تاغارنىڭ ئاغزىنى ئاچ، ۋاي بوۋاي، تا-غارنىڭ ئاغزىنى ئاچ! — دەپ يۈگۈرۈپتۇ. بوۋاي ناھايىتى ئىغىر ئەھۋالدا زارلاپ كېلىۋاتقان بۆرىنى كۆرۈپ، ھەي-دەۋاتقان قوشىنى توختىتىپ، تاغارنى قولىغا ئېلىپ، ئۇ-نىڭ ئاغزىنى بۆرىگە قارىتىپ ئېچىپ تۇرۇپتۇ. بۆرە ئوق-تەك ئېتىلىپ كېلىپ تاغارنىڭ ئىچىگە كىرىپ جايلىشىپ-تۇ. بوۋاي بولسا، تاغارنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ، ئۇنى سۆرەپ بىر دالدىغا ئەكېلىپ تاشلاپ قويۇپتۇ. بوۋاي قوشىنىڭ يې-نىغا كېلىشىگە، باغنىڭ ئىگىسى بوۋاينىڭ يېنىغا يېتىپ

كېلىپ:

— يېنىڭىزدىن بىر بۆرە ئۆتتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي پاك ئادەمنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ:

— ئۇكام، بۈگۈن سەل كېچىكىپرەك كېلىۋىدىم، يامان ئەمەس، بىر يېرىم پۇت ئۇرۇق چېچىپ بولدۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. باغنىڭ ئىگىسى، بوۋاينىڭ قۇلىقى ئېغىر بولسا كېرەك، دەپ، ئېتىنى دېۋىتىپ، بوۋايغا تېخىمۇ يېقىنراق كېلىپ:

— بوۋا، مەن قانچىلىك ئۇرۇق چاچقانلىقىڭىزنى سورىمىدىم، يېنىڭىزدىن بىر بۆرە قېچىپ ئۆتتىمۇ دەۋاتىمەن؟! — دەپتۇ ئۈنلۈك ۋارقىراپ. بوۋاي بىر كۈلۈپ قويۇپ:

— ھەي ئۇكام، سىلەرگە ئوخشاش ھال - ئوقىتى بار كىشىلەر يەرنى جىق تۇتمىسا، بىز كەمبەغەللەر جىق يەرنى نېمە قىلىمىز؟ — دەپتۇ.

باغنىڭ ئىگىسى بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ، ئاينىپ قالغان بوۋايمۇ نېمە، كاللا دېسە پاچاق دەپ يۈرمەمدۇ، دەپ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ئارقىسىغا يېنىپ كېتىپتۇ. باغنىڭ ئىگىسى خېلى يىراقلاشقاندىن كېيىن، بوۋاي تاغارنىڭ ئاغزىنى يېشىۋېتىپتۇ. بۆرە تاغاردىن چىقىۋېلىپ، رەھمەت ئېيتىشنىڭ ئورنىغا بوۋاينىڭ قوشقا قېتىقلىق ئۆپىلىرىنىڭ ئالدى - كەينىگە ئۆتۈپ:

— بوۋاي، قورسىقىم ئاچتى، ئۆپىلىرىڭدىن بىرىنى يې-

مسەم بولمىدى. قايسىسىنى يېسەم بولىدۇ؟ — دەپتۇ. بوۋاي بۆرىنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ:

— ئۆيۈمدىن بىرنى يېسەڭ دېھقانچىلىقىمنى قانداق قىلىمەن؟ — دەپتۇ. بۆرە:

— دېھقانچىلىقىڭ بىلەن نېمە كارىم، قورسىقىم تويسا بولدى، — دەپتۇ. بوۋاي غەزەپ بىلەن كەتمەننى قولىغا ئېلىپ:

— ئۆينى يەيدىغان ھەددىڭ ئەمەس! — دەپ، بۆرىنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ. تازا مۇشۇ جاڭجالنىڭ ئۈستىگە بۆدۈنە بىلەن تۈلكە كېلىپ قاپتۇ. تۈلكە:

— ھوي دوستۇم، بارمۇسەن؟ ئەھۋالىڭ قانداق؟ قانداق قۇتۇلدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. بۆرە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. تۈلكە:

— دوستۇم، بۇ سۆزۈڭگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، تاغارنىڭ ئىچىگە قانداقمۇ پاتقانسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، باغىنىڭ ئىگىسى ئىككى تايغان بىلەن كەينىڭدىن ئىز بېسىپ

قوغلاپ كېلىۋاتسا، سىنىڭ قەيەرگە مۆكۈۋالغىنىڭنى كۆر-
مەي قالامدۇ؟ ــ دەپتۇ. بۆرە:

ــ مېنىڭ بۇ سۆزۈمگە ئىشەنمەمسىلەر؟ قانداق قىلىپ
قۇتۇلغىنىمنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بوۋاي ئەنە قاراپ
تۇرىدىغۇ، سوراپ كۆرمەمسىلەر؟ ــ دەپتۇ. تۈلكە بىلەن
بۆدۈنە يەنە:

ــ ياق - ياق، بۇ گەپلىرىڭگە زادى ئىشەنگىلى بول-
مايدۇ. ئەگەر گېپىڭ راست بولسا، شۇ ئامالىڭنى بىزگە
يېڭىۋاشتىن كۆرسىتىپ باققىنا، ــ دەپتۇ.

بۆرە ئولتۇرغان ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ - دە، يۈگۈ-
رۈپ كېلىپ تاغارغا كىرىپ كۆرسەتمەكچى بولۇپ مېڭىپ-
تۇ. بۆرە سەل يىراققا كەتكەندىن كېيىن، تۈلكە بوۋايغا
قاراپ:

ــ بوۋاي، بۆرىنىڭ ساڭا قىلغان بىۋاپالىقىنى كۆرۈپ
تۇردۇق، ئەمدى پەيتى كەلدى، ئەپلەپ تۇرۇپ بۆرىنىڭ جا-
جىسىنى بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلمامسەن! ــ دەپتۇ. ئاڭ-
غىچە بۆرە يۈگۈرۈپ كەپتۇ - دە:

ــ ۋاي بوۋاي، تاغارنىڭ ئاغزىنى ئاچ! تاغارنىڭ ئاغزىنى
ئاچ! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. بوۋاي تاغارنىڭ ئاغزىنى يوغان
كېرىپ بۆرىگە قارىتىپ تۇرۇپتۇ، بۆرە كېلىپ تاغارنىڭ
ئىچىگە كىرىپتۇ. بوۋاي «ھىم» دەپ چىشىنى چىشىغا بې-
سىپتۇ - دە، ئارغامچىنى قولىغا ئېلىپ، ئاۋۋالقى قې-
تىمدا تاغارنىڭ ئاغزىنى ئىككى قات قىلىپ باغلىغان

بولسا، بۇ نۆۋەت تۆت قات قىلىپ بوغۇپتۇ.
— خوش، قولغا چۈشتۈڭمۇ؟ ئۈينى يەيدىغان ھەددىڭ
ئەمەس، دىمەيمىدىم، — دەپتۇ بوۋاي.
— تاغارنىڭ ئاغزىنى يېشىۋەت، چاپسان بول، —
دەپ، بۆرە بىردەم مەمەدانلىق بىلەن ۋارقىراپ بېقىپتۇ،
لېكىن تاغاردىن چىقىشنىڭ ھېچبىر ئىلاجىنى تاپالماپتۇ.
بۆدۈنە بىلەن تۈلكە ئۈچەيلىرى ئۈزۈلۈپ كەتكۈدەك كۈلۈ-
شۈپتۇ - دە، بوۋايغا قاراپ:
— بوۋاي، بۆرىنىڭ ئەدىپىنى كېلىشتۈرۈپ بېرەر-
سەن، — دەپ، بۇ جايدىن كېتىشىپتۇ.
بوۋاي بۆرىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن غەزىپى ئۆرلەپ، ئۇنى
كەتمەن بىلەن سالغىلى تۇرۇپتىكەن، ئاي - ھاي، بۆرە
دۇنياغا كەلگىنىگە مىڭ بىر پۇشايمان يەپتۇ. بوۋاي ھې-
رىپ - چارچاپ تاغارغا قارىسا، بۆرىنىڭ پۇت - قوللىرى
كۆكۈم - تالقان بولۇپ، تېنى بىر تۇلۇمغا ئوخشاپ قاپتۇ-
دەك. بوۋاي ئۇنىڭ تېرىسىنى پىچاق تەگكۈزمەستىن سويۇپ
ساتقانىكەن، پۇلىغا بىر ئات كەپتۇدەك. شۇنىڭ بىلەن
بوۋاي يىراق - يېقىنغا پىيادە يول ماڭماس بولغانىكەن.
بۆدۈنە بىلەن تۈلكە ئاچ كۆز بۆرىدىن قۇتۇلغاندىن
كېيىن، خېلى ئۇزاق زامانلارغىچە بىللە ياشاپ، بىللە ئوي-
ناپ، بىللە كۈلۈپ يۈرۈشۈپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى تۈلكە
بۆدۈنىگە:
— دوستۇم، ئىككىمىز تولىمۇ چىرايلىق ئۆتتۇق،

ھەممىلا جايدا ئويۇن ـ كۈلكە بىلەن كۈن ئۆتكۈزدۇق، كۈلۈۋېرىپ زېرىكتىم، ئەمدى مېنى بىر قورقۇتۇپ باقما۔ سەن، قورقۇش دېگەن قانداق بولىدىغانلىقىنى بىر كۆرۈپ باقاي، ـــ دەپتۇ. بۆدۈنە:

ـــ بولىدۇ، دوستۇم، مۇشۇ كەمگۈچە سېنىڭ سۆزۈڭ۔ نى يەردە قويمىدىم، ھېلى بولسىمۇ بۇ سۆزۈڭنى بەجا كەلتۈرەي. بىراق، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى خاپىلىق بىلەن ئا۔ ياغلىشارمىكىن دەيمىنا، ـــ دەپتۇ. بۇ چاغدا تۈلكە:

ـــ ياق، دوستۇم، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆڭۈل۔ سىزلىك تۇغۇلماس، ئۇياقلىرىدىن خاتىرجەم بول، ـــ دەپتۇ.

بۆدۈنە تۈلكىنى جاڭگاللىقتا تۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، جاڭگاللىقنىڭ ئەتراپىغا كۆز سالسا، بىر ئۈۋچى بۈركۈتنى قولىغا قوندۇرۇپ، ئىككى تايغىنىنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتلىق كېلىۋاتقۇدەك. بۆدۈنە ئۇنى كۆرۈپ

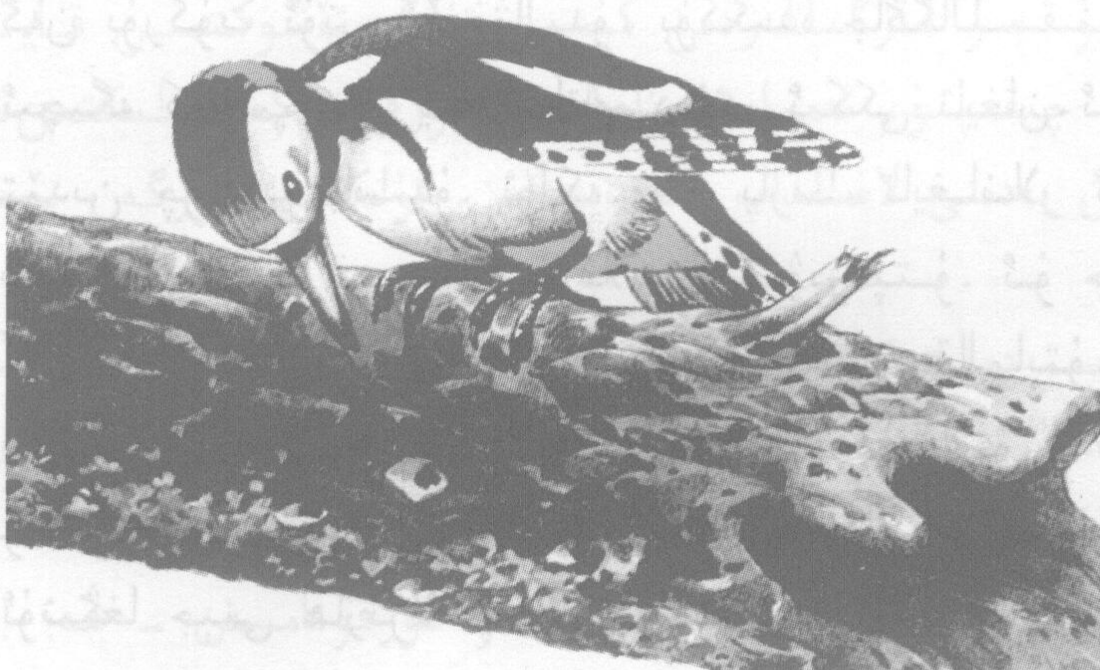

تۈلكىنىڭ يېنىغا كەپتۇ، ئۇ تۈلكىنى ئارقىسىغا سېلىپ جاڭگاللىقتىن چىقىپ، لويلا كۆكاتلىق جايلار بىلەن ئوۋ-چىنىڭ ئالدىغا ئۇدۇل ئېلىپ مېڭىپتۇ. كۆكاتلىقلار تو-گەپ، تاقىر يەرگە چىققان ۋاقىتتا، ئوۋچى تۈلكىنىڭ قا-رىسىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ تايغانلىرىنى قىچقىرىپ، بۆر-كۈتنى تۈلكىگە قارىتىپ قويۇۋېتىپتۇ. ئاسماندىن بۈركۈت، يەردىن تايغانلار تۈلكىگە قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپتۇ. بۆلار-نىڭ ئارقىسىدىن ئوۋچى ئېتىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ، قى-قاس سېلىپ مېڭىپتۇ. بۆدۈنە ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ. تۈلكە ئۆزىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ جاڭگاللىققا قاراپ قېچىپتۇ، مىڭ مۇشەققەتتە جاڭگاللىققا ئۈلگىرىپتۇ، لېكىن تۈلكە جاڭگاللىققا كىرىپمۇ جان ساق-لىغۇدەك جاي تاپالماي گاڭگىراپ قاپتۇ، دەل - دەرىخ شالاڭراق يەرگە بېرىپ تۇراي دېسە، ئۈستىدە ئەگىپ يۈر-گەن بۈركۈت ئۇنى كۆرۈۋالىدۇ، بۇككىدە جاڭگاللىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ بىر يەردە ياتاي دېسە، ئىككى تايغان ئۇس-تىدىن چۈشۈپ باسىدۇ. تۈلكە نەگە بارسا، تايغانلار ئىز بېسىپ ئۇنى ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋېرىپتۇ. ئۇ جاڭ-گالمۇجاڭگال قېچىپ يۈرۈپ ھېچبىر دەرمانى قالماپتۇ، بە-دىنىنى جىغانلار سىجاپ ھېچبىر ھالىنى قويماپتۇ، تەنلى-رىدىن قان چىقىشقا باشلاپتۇ. تۈلكە شۇنداق قورقۇپتۇكى، ئۇنىڭغا جېنى ھازىرلا چىقىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلۇپتۇ. بۆدۈنە بولسا، ئېگىز دۆۋىلەنگەن بېدىنىڭ ئارىسىغا كىرد-

ۋىلىپ، تۈلكىنىڭ تاما-
شىسىنى كۆرۈپ ئۆلتۈ-
رۈپتۇ.
تۈلكە ھېچ بولالماي،
بۇك جاڭگاللىق بىلەن
ئورالغان يار باغرىغا بۇرۇ-
لۇپتۇ، قارىسا، بىر ياردا
تۆشۈك تۇرغۇدەك. تۈلكە
شۇ تۆشۈككە بار كۈچى
بىلەن ئېتىلىپتۇ. تاي-
غانلارمۇ تۈلكىنىڭ ئارقى-
سىدىن قالماي تۆشۈككە كىرىپتۇ. بىراق، تايغانلار قاراڭغۇ
تۆشۈكنىڭ نېرىسىغا بارغاندا سىغماي قايتىپ چىقىپتۇ.
تايغانلار شۇ ئۆپچۆرىدە خېلى تۇرۇپ، كېيىن قايتىپ كې-
تىپتۇ. بىر مەزگىللەردىن كېيىن تۈلكە تۆشۈكتىن قاي-
تىپ چىقىپتۇ، ئەمما ئۇ ناھايىتى قورقۇپ كەتكەنلىكتىن،
پۈتۈن بەدىنى لاغىلداپ تىترەيدىكەن. تۈلكىنى كۆرگەن بۆ-
دۈنە:

— دوستۇم تۈلكە، قورقۇش دېگەن قانداق بولىدى-
كەن؟ — دەپ، كۈلۈپ تۇرۇپ سوراپتۇ. تۈلكە بۆدۈنىگە يې-
قىن كەپتۇ - دە، ئۇنى كاپلا قىلىپ چىشلىۋاپتۇ ۋە:

— قورقۇت دېسە، شۇنچىۋالامۇ قورقۇتامسەن - ھە؟!
يۈرىكىم ئورنىدىن قوزغىلىپ، جان تۇمشۇقىغا كېلىپ

قالدى. سېنى بىر چاينايكى، ئۇستىخىنىڭنى ئاسمانغا پۇرقۇي ! ــ دەپتۇ غەزەپلىنىپ.

تۈلكىنىڭ ئاغزىغا تۇيۇقسىز چۇشۇپ قالغان بىچارە بۆدۇنە بىر توغرام تېنى بىلەن نېمە ئامال قىلالىسۇن؟ ئۇ كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپ:

ــ بوپتۇ، دوستۇم، مەن ئۆلۈش ئالدىدا تۇرۇپتىمەن، كەڭچىلىك قىلساڭ، ئاتا ـ ئانام، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىم بىلەن خوشلىشىۋالاي، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. تۈلكە: «بوپتۇ» دەپ، بۆدۇنىنى بوشراق چىشلەپ تۇرۇپتۇ. بۆدۇنە: «ۋىت ـ ۋالاق، ۋىت ـ ۋالاق، ۋىت ـ ۋالاق» دەپ ئۈچ قېتىم سايراپتۇ.

ــ بولدۇڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ تۈلكە بۆدۇنىدىن. بۆدۇنە جىم تۇرۇپتۇ. تۈلكە يەنە تېرىكىپ:

ــ بولدۇڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بۆدۇنە ئۈن چىقارماي تۇرۇۋاپتۇ. تۈلكە ئاچچىقى بىلەن:

ــ هوي، بولدۇڭمۇ؟ ــ دەپ قەهرى بىلەن سوراپتىكەن، ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ يوغان ئېچىلغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، بۆدۇنە پۇررىدە قىلىپ ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. بىراق، بۆدۇنىنىڭ قۇيرۇقىنى تۈلكە چىشلەپ ئۈزۈپ ئېپقاپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۆدۇنىنىڭ قۇيرۇقى ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ چولاق بولۇپ قالغانىكەن.

بۇ قىز قايسى سۆزى بىلەن ئاتا-بالىلىغا ياردى

بار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، بەزىدە ئاچ بولسا، بەزىدە توق ئىكەن، بەزىلىرى جۈپ بولسا، بەزىلىرى تاق ئىكەن. شۇنداق زامانلارنىڭ بىرىدە، بىر يۇرتتا بىر كىشى بولغانىكەن، ئۇ كىشىنىڭ مەمەتنىياز دېگەن بىر ئوغلى بار ئىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ ئوغۇل چوڭ بولغاندا، مەمەتنىياز دېگەن بۇ ئىسىم مەتنىيازغا ئۆزگىرىپتۇ. قىش ئۆتۈپ ئەتىياز كەپتۇ، كېيىن ياز ئۆتۈپتۇ، كۈز تۇگەپتۇ، قىشمۇ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەپتۇ. كىشىلەر تۇنجى ياغقان قارنىڭ شەرپىگە ئۆزلىرىنىڭ قائىدە - يوسۇنى بويىچە كاتتا زىياپەتلەرنى راسلاپ، قارلىق ئويۇنى ئويناپتۇ، كىشىلەرنىڭ دىلى شاد - خۇراملىقتىن يايراپتۇ، ئۆي - ئۆيلەردە تويلار قايناپتۇ، يۇرت - جامائەت توي ئويناپ هارماپتۇ، ئويۇنىغانچە تويغا قانماپتۇ، مەتنىيازمۇ ھەممە تويدىن قالماپتۇ. شۇنداق كۈنلەردە مەتنىيازمۇ بالاغەتكە يېتىپ چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قاپتۇ. ئوغۇل «جۈيلۈمەك» بوپتۇ، دادىسى بالىسىنى «ئۆيلىمەك» بوپتۇ. شۇنداق قى-

لىپ، دادىسى ئەل ـ يۇرت ئارىسىدىن ئۆزىگە يارىغۇدەك بىر كېلىن تېپىش ئۇچۇن ئوغلىنى يېتىلەپ مەھەللىمۇ ـ مەھەللە ئايلانماق بوپتۇ. ئوغۇل بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ. ئۇلار ئايلىنىشنى باشلىۋېتىپتۇ، كاللىسىدىكى بارلىق خىـ ياللارنى تاشلىۋېتىپتۇ، ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا بىرمۇبىر كېلىـ ۋېرىپتۇ. دادىسى ھەربىر قىزى بار ئۆينىڭ ئالدىغا كەلـ گەندە بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈپ ئوغلىغا كايىپتۇ، گۇناھلارنى قويۇپتۇ. بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلارنى ئاڭلىغان قىزلار ئۆيلىرىدىن يۈگۈـ رۈشۈپ چىقىپتۇ، ئىشىك ئالدىدىكى بولغان ئىشنى كۆـ رۈپتۇ، بىردەم ھەيرانلىقتا تۇرۇپتۇ، ئاندىن ئەقلى لال بولغان ھالدا:

— ۋاي ئاتا، ئوغۇللىرىغا نېمانچىلا كايىيلا، ئاچچىقـ لىرىنى بېسىۋالسىلا، — دەپتۇ. ھېلىقى كىشى:

— مەن نېمە قىل دېسەم شۇنى قىلىدۇ، — دەپ دادلاپتۇ. قىزلار كۆڭلىدە، قانداق ساراڭ ئادەم بۇ، دەپ ئويلاپ:

— دېگەنلىرىنى قىلسا، يەنە نېمە كايىش؟ شۇنداقمۇ بولامدۇ ئىش؟ — دەپتۇ.

بۇ كىشى قىزنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە، ھە، بۇ قىز يارىمايدىكەن، دەپتۇ ـ دە، باشقا بىر كىشىنىڭ ئىـ شىكى ئالدىغا ئوغلىنى يېتىلەپ بېرىپ يەنە بايىقىدەكلا كايىپتۇ، ئۇ ھويلىدىنمۇ قىزلار چىقىپ بايىقىدەكلا سوراپـ

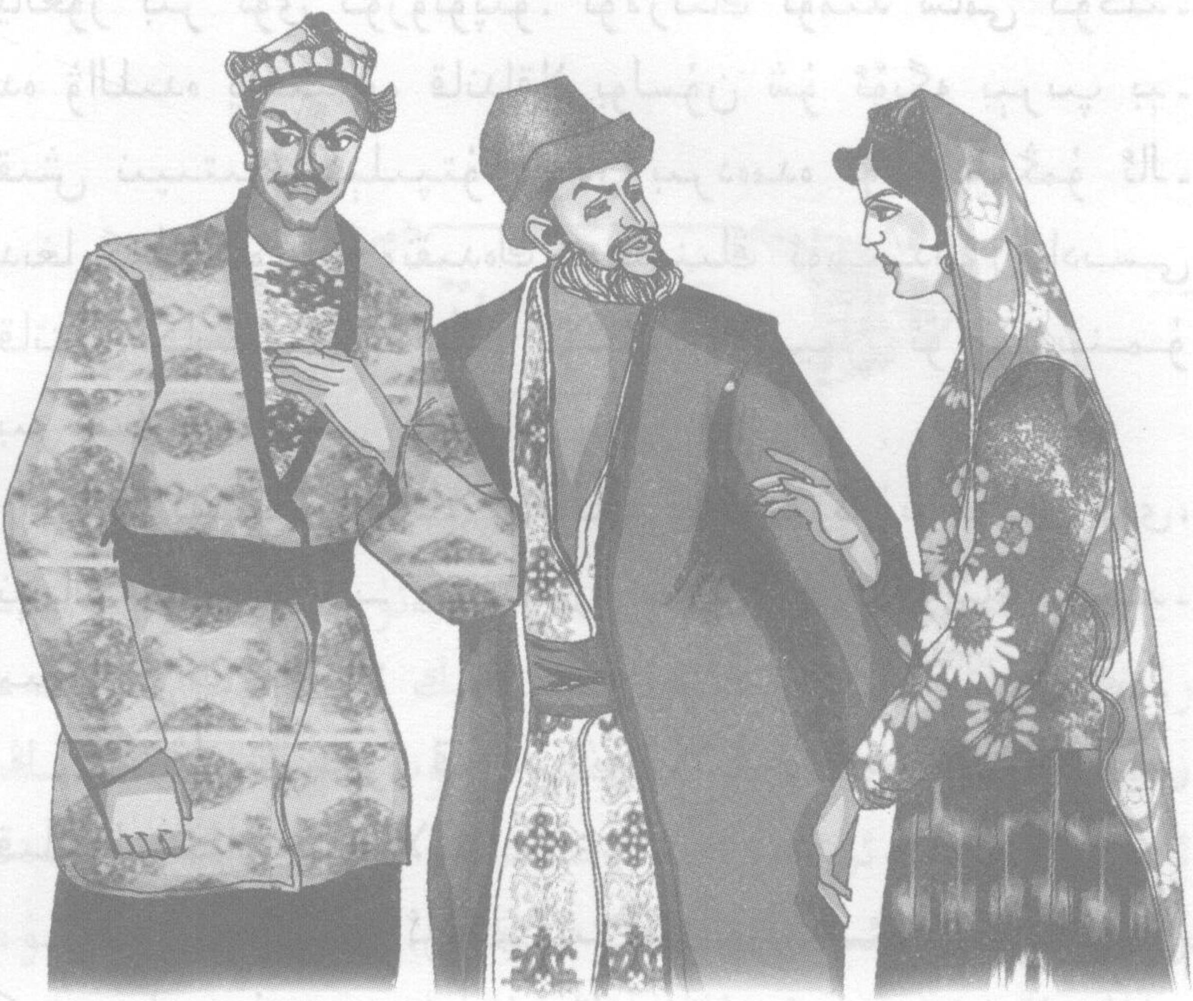

تۇ ۋە ئۇ كىشىنىڭ بەرگەن جاۋابىغا بايىقى قىزلار بەرگەن جاۋابنى بېرىپتۇ. ئوغۇلنىڭ دادىسى ئۇلارنىمۇ يارىمايدىكەن دەپ، ئۇ يەردىنمۇ كېتىپتۇ. ئۇلار مەھەللىنى قويماي ئا-رىلاپتۇ، لېكىن ھېچقايسى قىزنىڭ جاۋابى يارىماپتۇ. ئۇلار-نىڭ كۆڭلىگە ياققۇدەك قىز تېپىشتىن ئۈمىدى ئۈزۈلۈپ-تۇ، ئارزۇيىغا يېتەلمىگەنلىكتىن كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ، ئەمدى قانداق قىلىش ھەققىدە تولا ئويلاپ بېشى قېتىپتۇ، شۇ خىياللار بىلەن نۇرغۇن يەرلەردىن ئۆتۈپتۇ، مەھەللىدىن خېلى يىراق جايلارغىمۇ كېتىپتۇ. ئۇلار شۇ مېڭىش بىلەن كېتىپ بېرىپ ئالدىغا شۇنداق بىر قارىسا، ئېتىز بېشىدا

يالغۇز بىر ئۆي كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ئۈمىد شامى كۆڭلىدە ۋاللىدە يېنىپتۇ، قانداقلا بولسۇن شۇ ئۆيگە بېرىپ بېقىش نىيىتىگە كېلىپتۇ. ئۇلار بىردەمدە ئۇ ئۆينىڭمۇ ئالدىغا كېلىپتۇ، بۇرۇنقىدەك ئوغلىنىڭ ئۈستىدىن دادىسى قاتتىق كايىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆيدىنمۇ بىر قىز چىقىپ:

— ئەسسالام، ئاتا، ئوغۇللىرى نېمە گۇناھ قىلدى، نېمانچە كايىيلا؟ — دەپ سوراپتۇ. دادىسى قىزنىڭ سالىمىغا جاۋاب بېرىپ:

— قارىمامسىز، قىزىم، بۇ بالا مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلىدۇ، — دەپ دادلاپتۇ.

قىز بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىردەم ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن، دەپتۇ:

— توغرا، ئوغۇللىرى ئەيىبلىك ئىكەن، ئەلۋەتتە كايىشقا تېگىشلىك ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆيگە بېرىپ نەسىھەت قىلسىلا بولاتتىغۇ، كوچىدا بۇنداق قىلىش سەت ئەمەسمۇ، ئىش دېگەننى ھەمىشە سىلى دېگەندەك قىلماي، ئەلۋەتتە ... قىلىشى كېرەك. شۇنداق ئەمەسمۇ، ئاتا!

— رەھمەت، قىزىم، يارايسىز، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز ھېلىقى كىشىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتۈپ كېلىنلىككە ياراپتۇ.

بۇ قىزنىڭ قايسى سۆزى بىلەن ئاتا - بالىغا يارىغانلىقىنى دەپ بېرەلەمسىز؟

بۇ قىز كىمگە تەئەللۇق

بار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا ياسىن ئاخۇن ئىسىملىك بىر دېھقان ئۆتكەنىكەن. بۇ دېھقاننىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ، چوڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى ئاۋۇت، ئوتتۇرانچى ئوغلىنىڭ ئىسمى داۋۇت، كەنجى ئوغلىنىڭ ئىسمى ساۋۇت ئىكەن. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇ ئوغۇللارنىڭ بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ، ئۆيلەيدىغان ۋاقىت بولۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى ياسىن ئاخۇن قوشنىسى سادىر ئاخۇننى چاقىرىپ:

— مەن ئوغۇللىرىم بىلەن توي توغرۇلۇق يۈزتۇرا سۆزلىشىشنى ئەپسىز كۆردۈم، شۇڭا ئۆزلىرى ئوغۇللىرىم بىلەن ئايرىم - ئايرىم پاراڭلىشىپ، كىمنىڭ كىمگە كۆڭلى بارلىقىنى ئۇقۇپ باقسىلا، شۇنىڭغا قاراپ ئەلچى ئەۋەتسەك، — دەپتۇ. سادىر ئاخۇن ياسىن ئاخۇننىڭ دېگىنى بويىچە ئاۋۇت بىلەن كۆرۈشۈپتۇ.

— كىمنى ئالغۇڭىز بار؟ — دەپ سوراپتۇ سادىر ئاخۇن ئاۋۇتتىن.

— مېنىڭ ئۇستەڭنىڭ ئۇ قېتىدىكى نىزامىدىن ئا-
خۇننىڭ قىزى پاتەمخاننى ئالغۇم بار، مېنى شۇنىڭ بىلەن
بىر ئۆيلۈك قىلىپ قويسا، دادامدىن مىڭ مەرتە خۇش
بولاتتىم، — دەپتۇ ئاۋۇت.

سادىر ئاخۇن ئاۋۇت بىلەن كۆرۈشۈپ بولغاندىن كې-
يىن داۋۇت بىلەن كۆرۈشۈپتۇ.

— داۋۇت بالام، سىز كىم بىلەن توي قىلىشنى
خالايسىز؟ — دەپ سوراپتۇ سادىر ئاخۇن. داۋۇت:

— دادام مېنى مۇرادىغا يەتسۇن دېسە، نىزامىدىن ئا-
خۇننىڭ قىزى پاتەمخاننى ماڭا ئېلىپ بەرسە ئىكەن، —
دەپتۇ. سادىر ئاخۇن ئۇ يەردىن چىقىپ ساۋۇتنى ئىزدەپ
تېپىپ:

— سىز ئۆيلەنگۈدەك بولۇپ قالدىڭىز، كۆڭلىڭىز
كىمنى خالايدۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئۇ:

— ئالسام، نىزامىدىن ئاخۇننىڭ قىزى پاتەمخاننى ئا-
لىمەن، بولمىسا، ئۆمۈر بويى خوتۇن ئالمايمەن، — دەپ
جاۋاب بېرىپتۇ.

سادىر ئاخۇن بۇ ئۈچ ئوغۇلنىڭ ئەھۋالىنى ياسىن
ئاخۇنغا مەلۇم قىپتۇ. ياسىن ئاخۇن بۇ ئىشتىن ھەيران
بولۇپ، بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قېتىپتۇ. ئۇنداق
ئويلاپ، بۇنداق ئويلاپ، ئوغۇللىرىنىڭ بىرىنى بولسىمۇ
مۇرادىغا يەتكۈزەي دېگەن قارارغا كېلىپ، نىساخان دېگەن
قوشنىسىنى پاتەمخاننىڭ يېنىغا ئەۋەتىپتۇ. پاتەمخان مەق-

سەتنى چۈشەنگەندىن كېيىن:
— ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كارامەتلىرىنى كۆرسەتسۇن. مەن شۇنىڭغا قاراپ بىرىنى تاللايمەن، — دەپتۇ.
نىساخان پاتەمخاننىڭ گېپىنى ئېقىتماي ـ تېمىتماي ياسىن ئاخۇنغا ۋە ئۈچ ئوغۇلغا يەتكۈزۈپتۇ. ئۈچ ئوغۇل مەسلىھەتلىشىپ، قايسىمىز كارامەتلىك بولساق، پاتەمخان شۇنىڭغا نېسىپ بولسۇن، دەپ پۈتۈشۈپتۇ. ئۈچ ئوغۇل ئۆزلىرىنى سىناش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار مېڭىپ ـ مېڭىپ، قىرىق كۈندىن كېيىن بىر كاتتا شەھەرگە بېرىپ قاپتۇ. ئۇلار قىرىق قېچىرغا يۈكلەپ كەلگەن مەشۈت يىپلىرىنى ۋە قېچىرلىرىنى سېتىپ پۇلىنى تەڭ بۆلۈشۈپتۇ. ئۈچ ئايدىن كېيىن ئۈچرىشىدىغان سارايىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ھەربىرى ئۆزى خالىغان كوچىغا كىرىپ كېتىپتۇ.
بىر ئەمدى گەپنى ئاۋۇتتىن باشلايلى:
ئاۋۇت مېڭىپ ـ مېڭىپ، چوڭ، ئاۋات بىر بازارغا چىقىپ قاپتۇ. ھەر خىل تاۋار ـ دۇردۇن، گەزمال، خام، چەكمەنلەرنىڭ نەرخ ـ ھاۋاسىنى سورۇشتۇرغەندىن كېيىن، ئالدى ـ ساتتى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ، ئىككى ئاي ئىچىدە پۇلى نەچچە ئون ھەسسە كۆپىيىپتۇ. ئۇ خۇشال بولۇپ، پاتەمخاننىڭ كۆڭلىگە ياققۇدەك بىرنەرسە تېپىش ئۈچۈن دۇكان ـ يايمىلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، بىر دوقمۇشقا كېلىپ قارىسا، بىر ئاقساقال بوۋاي ئۆردەك ـ

غازلار ئۇزۇپ يۈرگەن كۆلنىڭ نۇسخىسى چۈشۈرۈلگەن چىرايلىق بىر گىلەمنى يېيىپ ئولتۇرغۇدەك. ئاۋۇت بۇ گىلەمگە قىزىقىپ:

— نەچچە پۇلغا ساتىلا؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي:

— ئون مىڭ تىللاغا ساتىمەن، — دەپتۇ. ئاۋۇت:

— نېمانچە قىممەت؟ ئون مىڭ تىللا دېگەنگە مىڭ پارچە گىلەم كېلىدۇ، — دەپتۇ. بوۋاي:

— بۇ ئادەتتىكى گىلەم ئەمەس، ئۇچار گىلەم، ئاڭلىغانمۇسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاۋۇت:

— ئاڭلىغان، ئەمما كۆرمىگەن، — دەپتۇ. بوۋاي ئاۋۇتنى گىلەمدە ئولتۇرغۇزۇپ: «ئۇچۇڭ، گىلىمىم !» دېگەنىكەن، گىلەم ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. بوۋاينىڭ ئېيتىشىچە، بۇ گىلەمدە ئولتۇرۇپ بىر يىللىق يىراقتىكى جايغا بىردەمدىلا بارغىلى بولىدىكەن. ئاۋۇتنىڭ تەلىپى بىلەن بوۋاي گىلەمنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. ئاۋۇت بۇ گىلەمنى ئون مىڭ تىللاغا سېتىۋاپتۇ.

بىز ئەمدى گەپنى داۋۇتتىن ئاڭلايلى:

داۋۇت كىرگەن كوچا يىمەك - ئىچمەك بازىرى ئىكەن. ئۇ كوچىنىڭ ئايىغىدىن بىر دۇكانلىق يەر سېتىۋېلىپ، ناھايىتى چوڭ بىر دۇكان ئېچىپ، كەچ يېتىپ، سەھەر تۇرۇپ، ھەر كۈنى نەچچە مىڭ خېرىدارنى ئۇزىتىپتۇ. ئىككى ئايدىن كېيىن پۇلنىڭ ھېسابىنى ئالالمىغۇدەك دەرىجىدە باي بولۇپ كېتىپتۇ. داۋۇت ئەمدى، پاتەمخاننىڭ

كۆڭلىگە ياربغۇدەك بىرنەرسە تاپاي، دەپ، بازارنى ئايلى-نىشقا باشلاپتۇ. بىر يەرگە بارسا، بىر موماينىڭ بىر تال ئالمىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىپ:

— بۇ ئالمىنى ھەرقانداق كېسەل كىشى يېسە، دەرھال ساقىيىدۇ، — دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئالمىنىڭ باھا-سىنى سوراپتۇ. موماي:

— ئون مىڭ تىللادىن بىر پۇل كەم ساتمايمەن، — دەپتۇ ۋە ئالمىنى داۋۇتقا بىر پۇرتىپ قويغانىكەن، داۋۇت شۇ ھامان تاغنى بىر بارمىقى بىلەن كۆتۈرگۈدەك كۈچ-قۇدرەتكە تولۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن داۋۇت ئون مىڭ تىللا بېرىپ ئالمىنى ئاپتۇ.

ئەمدى بىر گەپنى ساۋۇتتىن ئاڭلايلى:

ساۋۇت كىرگەن كوچا زىننەت بۇيۇملىرى بازىرى ئى-كەن. ئۇ ھەر خىل زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپ-سېتىپ، شۇ شەھەردىكى ئەڭ كاتتا بايلارنىڭ بىرى بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ساۋۇت پاتەمخاننى ھەيران قالدۇرغۇ-دەك بىرنەرسە ئېلىش ئۈچۈن بازارنى ھەر كۈنى ئايلىنىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى بىر جۇۋان ساۋۇتنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— غوجام، بۇ ئەينەكنى ئېلىۋېلىڭ، — دەپ، ئادەم-نىڭ كۆزىدىن چوغراق بىر ئەينەكنى كۆرسىتىپتۇ. ساۋۇت باھاسىنى سوراپتۇ. جۇۋان:

— ئون مىڭ تىللاغا ساتىمەن، — دەپتۇ. ساۋۇت ھەيرانلىقتىن پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ:

— يائاللا، نېمانچە قىممەت؟ — دەپتۇ. جۇۋان ئەينەكنىڭ خاسىيىتىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن:

— ئىشەنمىسىڭىز، ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ، — دەپتۇ. ساۋۇت ئەينەككە شۇنداق قارىغانىكەن، قەلەم قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىق، ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار، گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق پاتەمخاننى كۆرۈپ هوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. مىڭ تەسلىكتە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئەينەكنى سېتىۋاپتۇ، ئىككى ئاكىسى بىلەن ئۇچرىشىدىغان سارايغا كېلىپ ئاكىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. ئاۋۇت بىلەن داۋۇت گىلەم بىلەن ئالمىنىڭ خاسىيىتىنى سۆزلىگەندىن كېيىن، ساۋۇت:

— ماۋۇ ئەينەككە قاراپ بېقىڭلار، — دەپتۇ. ئۈچ ئوغۇل ئەينەككە بىللە قارىغانىكەن، پاتەمخاننىڭ جان تالىشىپ سەكراتتا ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئاۋۇت:

— ئۇچار گىلەمگە ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ يېنىغا دەرھال بارايلى ! — دەپتۇ. ئۈچ ئوغۇل گىلەمگە ئولتۇرۇپتۇ. ئاۋۇت:

— ئۇچۇڭ، گىلىمىم ! — دەپتۇ. ئۇچار گىلەم ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپ، بىر دەمدىلا پاتەمخاننىڭ ھويلىسىغا چۈشۈپتۇ، ئوغۇللار يۈگۈرگىنىچە پاتەمخاننىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. ساۋۇت يانچۇقىدىن ئالمىنى ئېلىپ پۇراتقاندىكەن، پاتەمخان شۇ ھامان كېسەلدىن ساقىيىپ ئورنىدىن قوپۇپتۇ. پاتەمخان ئۆزىنىڭ ساقىيىپ كېتىشىدە ئۈچ ئوغۇلنىڭ ئوخشاش تۆھپىسى بارلىقىنى ئۇققاندىن كېيىن، تەڭلىكتە قېلىپ:

— مېنىڭ كىمگە تېگىشىمنى ئۆزۈڭلار بەلگىلەڭلار، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاكا - ئۇكىلار ئوتتۇرىسىدا جېدەل باشلىنىپتۇ. ئاۋۇت:

— گىلەمدە ئولتۇرغۇزۇپ دەل ۋاقتىدا ئەكەلمىگەن بولسام، ئالمىنى پۇراتقىلى بولامتى؟ — دەپتۇ. داۋۇت:

— ئالمىنى پۇراتمىغان بولسام، پاتەمخان كېسەلدىن ساقىيالمايتتى، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ساۋۇت:

— مېنىڭ ئەينىكىمدە پاتەمخاننىڭ كېسەل ئىكەنلىكى كۆرۈنمىگەن بولسا، گىلەم بىلەن ئالمىنىڭ خاسىيىتى جارى بولمايتتى، شۇڭا پاتەمخانىنى مەن ئېلىشىم كېرەك ! — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئويلاپ بېقىڭ، پاتەمخانىنى كىم ئۆز ئەمرىگە ئېلىشى كېرەك؟

شۇنداقمۇ جاۋاب بولامدۇ

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، يەتتە تاغنىڭ نېرىسىدا، ئاۋات يۇرتلارنىڭ بىرىدە، كىچىكمۇ ئەمەس، چوڭمۇ ئەمەس، ئەما نامى شۇ يۇرتقا پۇر كەتكەن بىر توي بولغانمىش. توي ئۆزىنىڭ نازۇنېمەتلىرىنىڭ موللۇقى بىلەن ھەم ئەتىگەندىن تا كەچكىچە توختىماي چېلىنغان داقا ـ دۇمباقلىرىنىڭ ھەيۋىتى بىلەن يۇرتقا پۇر كەتمەستىن، بەلكى تويدىكى بارلىق قىز ـ يىگىتنىڭ ئەقلىنى لال قىلغان ئاجايىپ بىر ئىش بىلەن نامى پۇر كەتكەنمىش.

توي راسا قىزىۋاتقان چاغدا تويغا كەلگەن يىگىتلەردىن بىرى بىردەم ئۇياققا، بىردەم بۇياققا، بىردەم ئىشىككە قاراپ تەقەززالىق بىلەن تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇرغانمىش. ئەسلىدە بۇ تويغا يىگىتنىڭ جاندىن ئەزىز مەشۇقى كەلمەكچىكەنمىش، بىراق يىگىت شۇنچە كۈتسىمۇ قىز كېلەلمەپتۇ. ئاخىر يىگىتنىڭ سەۋر قاچىسى چېقىلىپ، تولا تەلمۈرۈپ كۆزلىرى ئېچىشىپ، ئاچچىقىدا ئەقلى كىسىلىپ زادى بولالماي قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىگىت سىڭلىسىنى

چاقىرتىپتۇ ۋە كىشىلەردىن يوشۇرۇن ھالدا:

— ئۇكام، ئالدىنقى كۈنى ساڭا مېغىز بەرگەن قىزنى چاقىرىپ كەلگىن، — دەپ ئەۋەتىپتۇ.

قىزچاق خېلىدىن كېيىن يالغۇز قايتىپ كەپتۇ. يىگىت سىڭلىسىنى يالغۇز كۆرۈپ، ئۆزىنى باسالمىغان ھالدا باشقىلارنىڭ يېنىدىلا:

— ئۇكام، سەن چاقىرىپ كەلمەكچى بولغان ئادەم قېنى، نېمىشقا كەلمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

قىزچاق ئاكىسىنىڭ سورىغان سوئالىغا دەرھاللا مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

بېرىۋىدىم قىچقارغىلى،
يوق ئىكەن، كېلەي دېدى.
كەلسىمۇ كېلەر ئىدى،
كېلىپ قېلىپ، كېلەلمىدى.

يىگىت قىزنىڭ جاۋابىنى دەرھال چۈشىنىۋاپتۇ، بىراق بۇ جاۋابنىڭ مەنىسىنى ئەتراپتا تۇرغانلارنىڭ ھېچقايسىسى چۈشىنەلمەپتۇ، ئۆزئارا بەس - مۇنازىرە قىلىشىپتۇ، يىگىتتىن سورىشىپتۇ. يىگىت ئۇلارغا زادى ئېيتالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توي بارا - بارا بەس - مۇنازىرىگە ئايلىنىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىش شۇ ھامان مەھەللىگە تارقىلىپتۇ، ئۇ گەپلەر شۇ قىزنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپتۇ. بۇ ئىش قىزنىڭ

كۇلكىسىنى قىستاپتۇ، بىراق قىزمۇ ھېچكىمگە تىنماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ جاۋاب كىشىلەرگە بىر سىر بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئىش بىلەن تويىنىڭ نامىمۇ پۇر كېتىپتۇ، تا ھازىرغىچە كىشىلەر بۇ ئىشنى سۆزلىشىدىكەن، ئەمما قىز-نىڭ جاۋابىنى ھېچكىم چۈشىنەلمەپتۇ. قېنى، سىز بۇ جاۋابنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟

قىزنى كىمگە بەرسە مۇۋاپىق

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، قۇم چېچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگكەندە، پاقا بالداقتا سەكرىگەندە، تۈلكىۋاي قاپقانغا دەسسىگەندە، كۆرۈنگەن تاغنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى يۇرتنىڭ ئاۋات شەھىرىدە ئابلاباي ئىسىملىك بىر كىشى ئۆتكەنىكەن. ئۇ كىشى خۇدانىڭ ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈننى ئالا قويماي سودا ـ سېتىق بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن. ئابلابايىنىڭ دۇنيالىقتا بىرلا قىزى بولۇپ، ئايالى قىزى تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغانىكەن. ئابلاباي قىزىنى خۇددى كەپتەر باچكىسىنى ئاسرىغاندەك ئاسرايدىكەن، قىزى نېمە دېسە شۇنى بەجا كەلتۈرۈپ بېرىدىكەن. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ، قىز سەككىز ياشقا كىرىپتۇ. ئابلاباي قىزىنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق جەھەتتە ياخشى ئۆسۈپ يېتىلىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى يېقىن ئەتراپتىكى مەدرىسىگە ئاپىرىپ ئوقۇشقا بېرىپتۇ. مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى ئابلابايىنىڭ يېقىنلىرىدىن ئىكەن. مۇدەررىس ئابلابايغا بالىنى ياخشى تەربىيىلەيدىغان-

لىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىپ يولغا ساپتۇ. ئابلاباي بولسا، سودا ـ سېتىق بىلەن كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. قىز ئەتىگەن تۇرۇپ مەدرىسىگە بېرىپ كەچتە قايتىپ كېلىدىكەن. ئاتا ـ بالىنىڭ تۇرمۇشى شۇ يوسۇندا داۋاملىشىپتۇ. ھەش ـ پەش دېگۈچە ئاردىن ئۈچ يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئابلابايىنىڭ سودىسى ئېقىپ، شەھەردە سانغۇدەك بايلاردىن بولۇپ قاپ-تۇ. قىزنىڭ بوي ـ تۇرقى ئۆسۈپ، ھۆسنىگە تولۇپتۇ، ئىلىم ـ ھېكمەتتە كامالەتكە يېتىپتۇ. ئابلابايدا ھەرەمگە بېرىپ ھاجى بولۇپ كېلىش ئارزۇسى تۇغۇلۇپتۇ، بۇ ئار-زۇسىنى دوست ـ بۇرادەرلىرىگە ئېيتقانىكەن، ئۇلار قوللاپ ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىپتۇ. ئابلاباي سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، ھەممىنى تەخ قىلىپ قويۇپتۇ ۋە بىر كۈنى كەچ-تە قىزىنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ:

ــ قىزىم، سىز ئاپىڭىز رەھمەتلىكتىن كىچىك قال-غانىدىڭىز، مەن سىزگە ھەم ئاتا، ھەم ئانا بولۇپ ھېچ-كىمنىڭ قولىغا قاراتماي چوڭ قىلدىم. ئىنشائاللا، بۇنىڭ-دىن كېيىنمۇ شۇنداق بولغۇسى. ماڭا كۈندىن ـ كۈنگە قېرىلىق يېتىپ، پۇتۇمدىن ماغدۇر قېچىۋاتىدۇ. تىرىكلى-كىمدە ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلسەم، دەيدىغان بىر ئارزۇيۇم بار ئىدى. مال ــ بىسات، بايلىقىمىز ئۆمرىمىزگە يېتىپ ئاشىدۇ، شۇڭا مۇشۇ ۋاقىتتا خۇدا يولىدا بېرىپ كېلىۋالسامىكىن، سىزنىڭچە قانداق؟ ــ دەپتۇ. قىز ئۆ-زىنىڭ باشقىچە ئۆيدا ئەمەسلىكىنى، دادىسىنىڭ ساق ـ

سالامەت قايتىپ كېلىشىنى تىلەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.
— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئابلاباي، — مۇشۇ ئۆي، مال - مۈلۈك ھەممىسى سىزگە قالدى. مەن كەلگۈچە خا- تىرجەم يەپ - ئىچىپ، خەج - خىراج قىلىپ تۇرۇڭ. سىزنى بىر ئاللاغا، ئاندىن قالسا ئۇستازىڭىزغا تاپشۇرد- مەن. ئۇ ئىلىم - مەرىپەتلىك، قائىدە - يوسۇنلۇق مۆتى- ۋەر، ئۇنى مېنىڭ ئورنۇمدا كۆرەرسىز.
قىز ھەممە گەپ - سۆزلەرگە ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ئەتىسى ئابلاباي قىزى بىلەن مەدرىسىگە بىللە بېرىپ، مۇ- دەررىسكە قىزنى تاپشۇرۇپ، ئاتا ئورنىدا مۇئامىلە قىلى- شىنى تاپىلاپ، نۇرغۇن سوۋغا - سالاملارنى ھەدىيە قىپتۇ. ئاخىردا ئابلاباي مۇدەررىسنى چەتكە تارتىپ تۇرۇپ:
— بۇرادىرىم، نەچچە ۋاقىتنىڭ مابەينىدە قىزىمنىڭ دىلىغا كۆپلىگەن ھېكمەتلەرنى سالدىلا، مەن سىلىدىن مىڭ مەرتە رازى. ئەمدى مەن يىراق سەپەرگە مېڭىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىمەن، قىزىم بولسا بارغانچە چوڭ بولۇۋاتىدۇ. خۇدا ساق - سالامەت قايتىپ كەلگىلى نېسىپ قىلار، لېكىن «جان بار يەردە قازا بار» دېگەن گەپ بار. ئەگەر مەن سالا- مەت قايتىپ كېلەلمەي قالسام ياكى كېلىش ۋاقتىم بەك ئۇزىراپ كېتىپ قالسا، قىزىمغا مېنىڭ ئورنۇمدا ئاتىدار- چىلىق قىلىپ قويارلا، ئۆزلىرى مۇۋاپىق دېگەن بىرىگە ياتلىق قىلىپ قويسىلا. «ئايال كىشى ئەردە ياخشى، ئەردە بولمىسا يەردە ياخشى» دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ! —

دەپتۇ. مۇدەررىس ئابلابايىنىڭ دىگەنلىرىنى ماقۇل كۆرۈپ، خاتىرجەم سەپەرگە مېڭىشنى ئېيتىپتۇ.
ئابلاباي خۇدانىڭ قۇتلۇق بىر كۈنىگە توغرىلاپ، قىزى ۋە بارلىق ئەل ـ جامائەت بىلەن خوشلىشىپ ھەرەمگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ، تاغ ـ دەريا، دەشت ـ چۆللەرنى بېسىپ، كۆزلىگەن قەرەلدە ھەرەمگە كېلىپ ھەج رەسمىيىتىنى ئۆتەپتۇ. ئابلاباي قارىسا، ھەرەمدە سودا ـ سېتىق قىلىدىغان ئادەم ئىنتايىن ئاز ئىكەن، پۇلنى ئۆز يۇرتىدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق تاپقىلى بولىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، بىر مەزگىل يۇرتىغا قايتماي تىجارەت قىلىش قارارىغا كەپتۇ، شۇ يوسۇندا ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ، دىگەندەك ئۆز يۇرتىدا نەچچە يىلدا تاپىدىغان پۇلنى نەچچە ئايغا قالماي تېپىپ بوپتۇ. كۈن، ئاينىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئابلابايىنىڭ ھەرەمدە تۇرغىنىغا ئۈچ يىل بوپتۇ، تاپقان پۇلىمۇ ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپىيىپتۇ. ئۇ ئەمدى قايتىش پەيتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى پەملەپ، تاپقان مال ـ دۇنيا، پۇللىرىنى تۆگىگە ئارتىپ ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ، بېرىشتا قايسى يول بىلەن ماڭغان بولسا، يېنىشتىمۇ شۇ يول بىلەن مېڭىپتۇ، سەپەر جەريانىدا نۇرغۇن جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىپتۇ. ئۆز يۇرتىغا يېتىپ كېلىشكە بىر ئاي قالغاندا، ئابلاباي يول ئۈستىدىكى بىر دەڭگە چۈشۈپتۇ، ئات ـ ئۇلاغ، مال ـ سەرەمجانلىرىنى

ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەمدى چاي ـ پاي ئىچەي دەپ ئولتۇرسا، يېنىغا ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشلار چامىسىدىكى بۇ ـ رۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان بىر يىگىت كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۆزئارا ئۇ يەر ـ بۇ يەرنىڭ گېپىنى قىلىشىپ، ئا ـ خىر ئۆزلىرىنىڭ بىر شەھەردىن ئىكەنلىكىنى بىلىشىپتۇ. ئابلاباي يىگىتتىن:

ــ نېمە سەۋەب بىلەن يۇرتتىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ، ئوغلۇم؟ ــ دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

ــ مەن ئەسلىدە ئاتا ـ ئانامدىن نۇرغۇن مال ـ مۈ ـ لۈك بىلەن يالغۇز قالغانىدىم، تۆت ـ بەش يىل مابەينىدە ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرىپ، ياخشى ـ يامانني پەرق ئەت ـ مەي، ئەسكى بالىلار بىلەن ئارىلىشىپ قېلىپ، نۇرغۇن مال ـ دۇنيانى سورۇپ تۈگەتتىم. يېقىنلار نەسىھەت قىل ـ دى، لېكىن قۇلىقىمغا كىرمىدى. كۈنلەر ئۆتۈپ ھالىم بارغانچە خارابلىشىپ كەتتى، ئاخىردا ماڭا تەئەللۇق بىر تۈگۈنچە قالدى، ئويلاپ باقسام ئۇنى خەجلەپ تۈگەتسەم، ھەممىدىن ئايرىلغۇدەكمەن، ھوشۇمنى يىغىپ، ئۆتۈپ كەت ـ كەن ئىشلارغا كۆپ پۇشايمان قىلدىم، تۈگۈنچىنى يېشىپ قارىسام، نەچچە تال زىخچە ئالتۇن ئىكەن، ئۇنى يۇرۇشتۇ ـ رۇپ تىجارەت قىلىپ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش ئو ـ يىدا خەقلەردىن ئۇقۇشسام، ھەرەمدە پۇلنى جىق تاپقىلى بولىدىكەن، بىر كېچىسى ھېچكىمگە بىلىندۇرمەي ھەرەمگە قاراپ يولغا چىقتىم، بۇ دەڭگە بىر كېچە ـ كۈندۈزلۈك

يول قالغاندا قاراقچىلارغا يولۇقۇپ ھەممىنى تارتقۇزۇپ قويدۇم، ئاخىر مۇشۇ دەڭگە ئۇلىشىپ كېلىۋالدىم. ئەمدى يا ئالدىمغا مېڭىشنى، يا كەينىمگە يېنىشنى بىلمەيمەن، ــ دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ.

يىگىتنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلىغان ئابلابايىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ئەكېتىشنى ئويلاپتۇ ۋە:

ــ ئوغلۇم، سەن كۆپ جاپا چېكىپسەن، ھازىرچە سەن يۇرتقا قايتىپ كەتكىن. ئەگەر سەن بۇ مەسلىھىتىمنى مۇۋاپىق دەپ قارىساڭ، مەن سېنى ئالغاچ كېتەي، قانداق؟ ــ دەپتۇ.

بۇ مەسلىھەت يىگىتكە ياغدەك يېقىپتۇ. ئابلاباي ئۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ، ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەن ھامان يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۇبدان سەپەرداش بولۇپ يول يۈرۈپتۇ، يول بويى يىگىت ئابلابايىنىڭ ئىشلىرىغا شۇ دەرىجىدە ياردەملىشىپتۇكى، ئابلاباي بىر ئايلىق سەپەرنى بىر كۈندە تۈگەتكەندەك ھېس قىپتۇ ھەمدە يىگىتنى چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. ئابلاباي ئۆز كۆڭلىدە، بۇ بالا ناھايىتى سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل، قولىدىن ئىش كېلىدىغان بالا ئىكەن. شۇ تاپتا ئۇنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپتۇ. مەن ئۇنى ئۆزۈمگە بالا قىلىۋېلىپ ياخشى يولغا باشلاپ قويسام، خۇدا ئالدىدىمۇ ئىككىنچى نۆۋەت ھەرەمگە بارغانغا باراۋەر بولىمامدۇ، دەپ ئويلاپ:

— ئوغلۇم، سەن ماڭا يول بويى ياخشى ھەمراھ بولۇپ ئىشلىرىمغا ياردەملەشتىڭ، سەن بولمىغان بولساڭ، يالغۇزچىلىقتا سەپەر ئازابىنى يەتكۈدەك تارتقان بولاتتىم. مەن سېنى كۆڭلۈمدە ئۆز ئوغلۇمدەك ھېس قىلىۋاتىمەن. ماقۇل كۆرسەڭ، مەن سېنى ئوغۇل قىلىۋالسام ھەمدە كېيىنكى ئىشلىرىڭنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرسام، قانداق؟ — دەپتۇ.

يىگىت بولسا، مېنىڭ مەرتە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، ئەدەپ ـ ئەخلاقتا يېتىشكەن بىر قىزىم بار، شۇ قىزىمنى ساڭا بېرىشنى لايىق كۆرۈۋاتىمەن. ئەگەر چىقىشقۇدەك بولساڭلار، مەن سىلەرنىڭ تويۇڭلارنى لايىقىدا قىلىپ، ئۆي تۇتۇپ

بېرىمەن، ــ دەپتۇ ئابلاباي. يىگىت بۇ سۆزلەرگە ئىنتايىن خۇشاللىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ئابلاباي بولسا، يىگىتكە قىزنى چوقۇم بېرىش توغرىسىدا ۋەدە بېرىپتۇ. ئۇلار بىر ئايلىق سەپەرنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئاخىر ئۆز يۇرتىغا ساق ـ سالامەت يېتىپ كەپتۇ.

ئۇلار تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى قىزى ۋە ئۇستازىدىن ئاڭلايلى:

ئابلاباي قىزنى ئۇستازىغا تاپشۇرۇپ ھەجگە كەتكەندىن كېيىن، قىز بىلەن ئۇستازى خۇددى ئاتا ـ بالىلاردەك ئۆتۈپتۇ. ئۇستازى بولسا، قىزغا كۆپ تەرەپتىن بىلىم ئۆگىتىپتۇ. قىزنىڭ داڭقى شەھەرنى بىر ئاپتۇ. قىزنىڭ ھۆسن ـ جامالىدا، ئەقىل ـ پاراسەتتە تەڭداشسىز چوڭ بولغانلىقىنى ئاڭلىغان شەھەر كاتتىلىرىنىڭ بەگزادىلىرى قىزغا ئەلچى كىرگۈزۈپتۇ. ئۇستاز بولسا، ئەلچىلەرنى ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن قايتۇرۇپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قىز چوڭ بوپتۇ. ئۇستاز ئابلابايدىن ھېچقانداق خەۋەر ئالالمىغاندىن كېيىن قىزنى ياتلىق قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۇنى شەھەردە داڭقى بار بىر سودىگەرنىڭ ئوغلىغا بېرىشكە قوشۇلۇپتۇ. ئىككى تەرەپ توي تەييارلىقىغا تۇتۇش قىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئابلا باي بۇ شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ ھەمدە ئۆيىگىمۇ بارماستىن، يىگىتنى باشلاپ ئۇدۇل قىز ۋە ئۇستازىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئاتا ـ بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، ئامانلىق سورىشىپتۇ.

ئابلاباي باشلاپ كەلگەن يىگىت قىزنى بىر كۆرۈپلا ئاشىقى بىقارار بوپتۇ. ئابلاباي قىزنىڭ ئۇستازى بىلەن پاراڭلىشىپ بىشىدىن كەچۈرگەنلىرىنى سۆزلەپ بىرىپتۇ، ئاخىردا باشلاپ كەلگەن يىگىتنى تونۇشتۇرۇپ، يولدا ئىنـ-تايىن ياخشى ھەمراھ بولۇپ كەلگەنلىكىنى، ئۆزگە ئوغۇل قىلىپ، قىزنى ئۇنىڭغا بىرىشكە ۋەدە قىلغانلىقىنى ئېيـ-تىپتۇ. قىزنىڭ ئۇستازى بولسا غەمگە پېتىپ، ئابلاباي كەتكەندىن كىيىن قىزنى ئاسراپ تەربىيىلىگەنلىكى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قىزنىڭ چوڭ بولۇپ قالغانلىقى، نۇرغۇن ئەلچىلەرنىڭ كەلگەنلىكى، ئۈچ يىلغىچە ئابلاباينىڭ دېرىكىنى ئالالماي ئاخىر قىزنى بىر سودىگەرنىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلىشقا پۈتۈشۈپ توي تەييارلىقى قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا باش قېتىنچىلىقى چۈ-شۈپتۇ. ئۇلار ئويلاپ - ئويلاپ، قانداق قىلىشنىڭ ئامالىنى تاپالماپتۇ، بىر - بىرىگە يا ئۇنداق، يا بۇنداق بولسۇن، دىيىشەلمەپتۇ.

ئۇلار غەمدىن خالاس بولۇش ئۈچۈن، قىزنى ئىككى يىگىتتىن قايسىبىرىگە بىرىش كىرەك؟

ماچىنىڭ ئەقلى

بۇرۇن بىر باي ئۆتكەنىكەن. ئۇ تولىمۇ بېخىل، قوۋ بولغاچقا، ئەل ئىچىدە ياخشى نامى ئەمەس، يامان نامى پۇر كەتكەنىكەن. ئۇ بېخىللىقتىن مالايلىرى تۇرماق، ئۆزىنىڭ قورسىقىغا يېيىشكىمۇ كۆڭلى قىيمايدىكەن، كىشىلەردىن قەرز ئالسا، قەرزنى قايتۇرۇپ بېرىش ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيدىكەن، كىشىلەردە ئېلىشى بار بولسا، كېچىسى جۆيلۈپ ئۇخلىيالماي، شۇ كىشىنىڭ ئىشىكىنى قېقىپ ئارام بەرمەيدىكەن. شۇڭا، بىر نۆۋەت ئۇ باينىڭ دامىغا چۈشكەن كىشىلەر ئىككىنچى قېتىم ئۇنىڭ بىلەن ھېچ-بىر ئالغۇ - بەرگۈ قىلىشمايدىكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ باي قاقتى - سوقتىلىق بىلەن قىلىنغان تاپا-ۋىتى كۈندىن - كۈنگە ئازىيىپ، تىت - تىت بولۇپ ئول-تۇرالماي، ئۆز مالايلىرىنى قاقتى - سوقتى قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ، كۈز كېتىپ، قارا قىش كىرىشى بىلەن باي ئۆز كۆڭلىگە پۈككەن غەرەزنى

60

ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يولىنى ئىزدەشكە باشلاپتۇ، لېكىن نەچچە كۈنلەرگىچە مۇۋاپىق چارە تاپالماي تىت ـ تىت بو ـ لۇپ، ئۇيقۇسى كەلمەي جۇدەپ كېتىپتۇ، ئاخىر ھەر قىش ـ لىقى مالايلىرىنىڭ قىشتىن چىقمۇۋېلىشى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىدىغان جۇۋىدىن پايدىلىنىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. شۇ ـ نىڭ بىلەن باي غەرىزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىككى جۇۋا تىكتۈرۈپتۇ. ئۇ، سەمەت، ئەمەت، مەمەت قاتارلىق ياۋاش، كۆپ ئىش كۆرمىگەن مالايلىرىنى ئالدىغا چاقى ـ رىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئىككى جۇۋىنى تاشلاپ:

ــ سىلەرگە شاپائىتىم كېلىپ، قىشنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈۋېلىشىڭلار ئۈچۈن جۇۋا قىلىپ بەردىم، ــ دەپتۇ مۆغەمبەرلىك بىلەن. بۇنى ئاڭلىغان مالايلار، باينىڭ راستىنلا ئۆچكە يېغى ئېرىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، جۇۋىلارنى ئاپتۇ. قارىسا، بىر جۇۋا كەم ئىكەن. ئۇلار بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، بىر بايغا قارىسا، بىر ئۆز ـ ئارا قارىشىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چاغدا باي مۆغەمبەرلىك بىلەن كۈلۈپ:

ــ ھا ـ ھا ـ ھا... جۇۋا كەممىكەن؟ ــ دەپتۇ كۆ ـ زىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ، ــ سىلەرچە بولسا، بىرىڭلارغا بىردىن بولسا بولاتتى، بىراق سىلەر مېنىڭ ئەمرىمگە بويسۇنۇشۇڭلار كېرەك، ئەگەر بويۇن تولغىساڭلار، ھەيدى ـ ۋېتىمەن، قارا قىشتا توڭلاپ ئۆلسەڭلارمۇ كارىم يوق، ــ دەپتۇ. مالايلار باينىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىقنىڭ

كىلىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ھېچقانداق قارشىلىق قىلماي، قىشتىن ساق ــ سالامەت ئۆتۈۋېلىشنى ئويلاپ:

ــ خوش، باي ئاكا، دېگەنلىرىدەك بولسۇن، ــ دەپ، باينىڭ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. باي ئۆز مالاي-لىرىنىڭ ئىتائەتمەنلىكىدىن مەمنۇن بولۇپ، مىيىقىدا كۈلۈپ:

ــ سىلەر مۇشۇنداق ئىتائەتمەن بولغاچقا، جۇۋىنى سىلەرگە ئېلىپ بەردىم. قاراڭلار، بۇ جۇۋىلارنى كىيىشتە مۇنداق بىر شەرت بار. ئەگەر مېنىڭ شەرتىمنى ئورۇندىيا-لىساڭلار، جۇۋىنى سىلەرگە بىكارغا بېرىۋېتىمەن، ئورۇندى-يالمىساڭلار، ھەربىرىڭلار بىر جۇۋىنىڭ ئورنىغا ئىككى جۇۋا قەرزدار بولىسىلەر، ــ دەپتۇ. مالايلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپ قاپتۇ. مالايلىرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەن باي:

ــ بۇ ئىككى جۇۋىنى سىلەر ئۈچىڭلار بىر ئاي ئى-چىدە يىگىرمە كۈندىن كىيىسىلەر. بىر جۇۋىنىڭ ئىچىگە ئىككى ئادەم كىرىۋېلىشقا، ئىككى جۇۋىنى قوشۇپ بىر ئا-دەم كىيىۋېلىشقا بولمايدۇ. مۇشۇ شەرتنى ئورۇندىيالى-ساڭلار، جۇۋا سىلەرنىڭ، بولمىسا، ھەربىرىڭلار ئىككى جۇۋىنى تۆلىمەي قۇتۇلىمەن دەپ، خام خىيال قىلمىش-ماڭلار! ــ دەپتۇ.

مالايلار باينىڭ ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ، باي قويغان شەرتنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئويلاپ كۆرمەيلا غەم ـ ئەندى-

شىگە پېتىپتۇ. چۈنكى ئۇلار، بىر تەرەپتىن، باينىڭ شەر-
تىنى ئورۇندىيالماي قېلىشتىن قورقسا، يەنە بىر تەرەپ-
تىن، قارا قىشتا ئۆي ـ ماكانسىز قېلىشتىن قورقۇپتۇ.
ئاخىر: «جان بولسا جاهان، ئاش بولسا قازان» دەپ ئويلاپ،
جۇۋىلارنى قولتۇقلىغىنىچە باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ، روهى
چۈشكەن، چىرايلىرى سولغۇن هالدا باينىڭ ئالدىدىن چىد-
قىپ كېتىۋېتىپ، باينىڭ ئاق كۆڭۈل، ئەقىللىق، زېرەك
مالچىسىغا ئۇچراپ قاپتۇ. مالچى ئۆز هەمراهلىرىنىڭ پە-
رىشان هالىنى كۆرۈپ، سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا كۆڭلى
قىيماي، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ھالىڭلار پېتىر تۇرىدۇ، بېشىڭلارغا كۈن چۈشكەن ئوخشايدۇ، — دەپ ئەھۋال سوراپتۇ. مالايلار كۆزلىرىنى سەبىي بالىلاردەك مۆلدۈرلىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىلاجسىز قالغان بىچارە قىياپىتىنى ئىپادىلەپ، لام - جىم دېمەي تۇرۇشۇپتۇ. ئۆز ھەمراھلىرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەن مالچىنىڭ باغرى پۇچىلىنىپ، تىنچ تۇرالماي، تاقەتسىزلىنىپ:

— گەپ قىلساڭلارچۇ، بامەسلىھەت ئىش قىلمايمىزمۇ، — دەپ تىت - تىت بولۇپ كېتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن مالايلار مالچىنىڭ ئۆزلىرىگە ھېسداشلىق قىلىپ، ياردەم بەرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، باي بىلەن ئۆزلىرى ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. مالچى بىرھازا قوشۇمىسىنى تۈرۈپ تۇرغاندىن كېيىن:

— سىلەر جۇۋىلارنى خاتىرجەم كېيىڭلار. باينىڭ سىلەرگە كولىغان ئورىسىغا ئۆزىنى چۈشۈرەيلى، — دەپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى مالايلارغا چۈشەندۈرۈپتۇ.

مالايلار مالچىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتىشىپ، مالچىنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى بويىچە خۇشاللىق بىلەن جۇۋىنى كىيىشكە باشلاپتۇ.

ئاي توشقاندا، باي مالايلىرىنى ئالدىغا چاقىرتىپ، كۆرەڭلىگەن ھالدا:

— قانداق، شەرتنى ئورۇندىيالىدىڭلارمۇ؟ — دەپ

سوراپتۇ. بۇ سوئالغا مالايلارنىڭ ئۇچىلىسى تەڭلا:
— ئورۇندىدۇق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. مالايلارنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان باينىڭ قۇيقا تۈكلىرى تىك تۇرۇپ، كۆزلىرى چاناقلىرىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك پارقىراپ كېتىپتۇ. باي ئاغزىدىن كۆپۈكلىرىنى چاچرىتىپ، زەردە بىلەن:
— قېنى، قانداق ئورۇندىڭلار؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ. سەمەت بىر قەدەم ئالدىغا چىقىپ، مالچىنىڭ ئۆگەتكىنىنى بويىچە ھەممىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.
ئۆزىنى ئەقىللىق ساناپ، شۇنچە ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ تاپقان چارىسىنىڭ مالايلارنىڭ ئالدىدا كارغا كەلمەي، جۇۋىسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىغا چىدىمىغان باي:
— مېنىڭ جۇۋام... — دەپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ كېتىپتۇ. مالايلار ئىككى جۇۋىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مالايلار بىر - بىرى بىلەن ھەمدەمدە بولۇپ، ئىتتىپاقلىشىپ، باينىڭ ھەرقانداق ھىيلە - مىكىر، قۇۋلۇقلىرىنى يېڭىپ، تىنچ - خاتىرجەم ياشاپتۇ.
قېنى، ئويلاپ كۆرۈڭلار، مالچى ئۇلارغا قانداق ئەقىل ئۆگەتكەن؟

پادشاھ ۋە شاھماتچى

شاھمات ئويناش ئەۋج ئالغان بىر زامانلاردا، بىر ئەلدە نۇرغۇنلىغان داڭدار شاھماتچىلار بولغانىكەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا داۋاملىق شاھمات مۇسابىقىسى بولۇپ تۇرىدىكەن. شۇ دۆلەتنىڭ پادىشاھى شاھمات ئويناشنى بىلمىسىمۇ، شاھماتچىلارغا كۆڭۈل بۆلىدىكەن، ئۇلارنى پات ـ پات مۇكاپاتلاش ئىشلىرىنىمۇ ئېلىپ بارىدىكەن.

شۇ شاھماتچىلارنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى داڭدار بىر شاھماتچى بولغانىكەن، ئۇنىڭ داڭقى شۇ دۆلەتتە بىر ئەلكەن، نامىنى ھەممە ئادەم بىلىدىكەن، يىراق ـ يېقىن دۆلەتلەردىن شاھمات ئويناش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىكەن، ئەمما ئۇتتۇرۇپ قويۇپ، ئەل ـ يۇرت ئالدىدا يۈزى چۈشۈپ قايتىپ كېتىدىكەن. ئۇ شاھماتتا دائىم ئۇتۇۋالغاچقا، پادىشاھتىن پات ـ پات ئىنئام ئېلىشنى كۈتىدىكەن. پادىشاھمۇ شاھماتچىنىڭ كۆڭلىگە يارىشا ئىنئام بېرىپ تۇرىدىكەن.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە

ۋە يېقىن ـ يىراقتىكى دۆلەتلەر بويىچە شاھمات مۇسابىـ
قىسى ئۆتكۈزۈلمەكچى بوپتۇ. شاھماتچىلار مۇسابىقە تەييار ـ
لىقىنى قىلىشىپتۇ. ئۈزۈن ئۆتمەي شاھمات مۇسابىقىسىمۇ
باشلىنىپتۇ. شاھماتچىلار مۇسابىقىگە بەس ـ بەس بىلەن
چۈشۈپتۇ. بۇ قېتىمقى مۇسابىقە راسا قىزىپتۇ، ئەل ـ
جامائەت توپ ـ توپ بولۇپ يىغىلىپتۇ، ماھىرلار جان ـ
جەھلى بىلەن ئېلىشىپتۇ. مۇسابىقە مۇشۇنداق قاينام ـ
تاشقىنلىق بىلەن ئۈدا ئون ئۈچ كۈن داۋاملىشىپتۇ. ئون

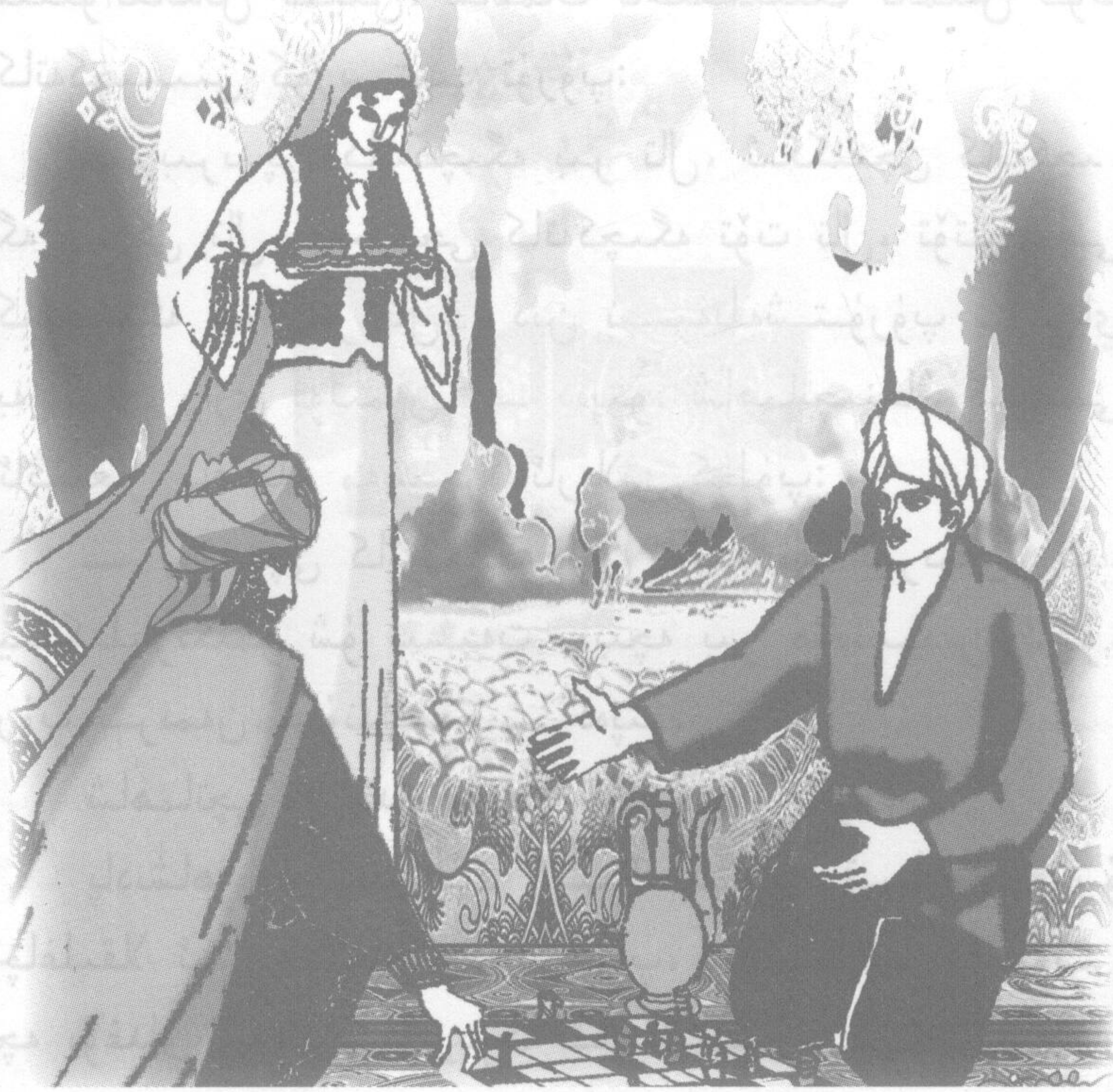

تۆتىنچى كۈنى مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسى ئېلان قىلىنىپتۇ. ھېلىقى داڭلىق شاھماتچى يەنىلا بىرىنچى بوپتۇ. ئۇ دۆلەتكە شەرەپ كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن پادىشاھ ئۇنى راسا بىر مۇكاپاتلىماقچى بولۇپ يېنىغا چاقىرىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— بۇ قېتىم شاھماتتا ئۇتۇپ چىقىپ مەملىكەتكە زور شان - شەرەپ كەلتۈردۇڭ، سېنىڭ بۇ ئەجرىڭ ئۈچۈن سېنى مۇكاپاتلىماقچى. بۇ قېتىم سەن مېنىڭ نېمە بىلەن مۇكاپاتلىنىشىمنى خالايسەن؟ — دەپتۇ. شاھماتچى سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، شاھمات تاختىسىنىڭ ئاتمىش تۆت كاتەكچىسىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— بىرىنچى كاتەكچىگە بىر تال، ئىككىنچى كاتەكچىگە ئىككى تال، ئۈچىنچى كاتەكچىگە تۆت تال، تۆتىنچى كاتەكچىگە سەككىز تال... دىن نىسبەتلەشتۈرۈپ بۇغداي بەرسىلە، رازى بولىمەن، — دەپتۇ. شاھماتچىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان پادىشاھ مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ:

— بەشىنچى كاتەكچىگە ئون ئالتە تال بېرىمەن، كېيىنكىلىرىگىمۇ شۇ نىسبەت بويىچە بىر ھەسسىدىن ئاشۇرۇپ بېرىمەن، شۇنداقمۇ؟ — دەپتۇ.

شاھماتچى «شۇنداق» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پادىشاھ شاھماتچىنىڭ گېپىگە ئېرەن قىلماي، بۇ چاغلىقلا ئىش ئىكەنغۇ، دەپ قاراپ، شاھماتچىغا شۇ بويىچە بۇغداي بېرىشنى ۋەزىرگە تاپىلاپتۇ. ۋەزىر خەزىنىدار

بىلەن بۇنى ھېسابلاپ كۆرۈپ، پادىشاھقا:

— ئەگەر شۇ بويىچە ھېسابلىساق، پۈتۈن مەملىكەت-تىكى بۇغدايمۇ بۇ سانغا يەتمەيدىكەن، — دەپتۇ. پادىشاھ ھەيران قاپتۇ، ئەمما دېگەن گېپىدىن يېنىۋېلىشقا يۈزى چىدىماپتۇ.

قېنى، كىم ھېسابلاپ باقىدۇ، پادىشاھ شاھماتچىغا قانچىلىك بۇغداي بېرىشكە تېگىشلىك ئىكەن؟

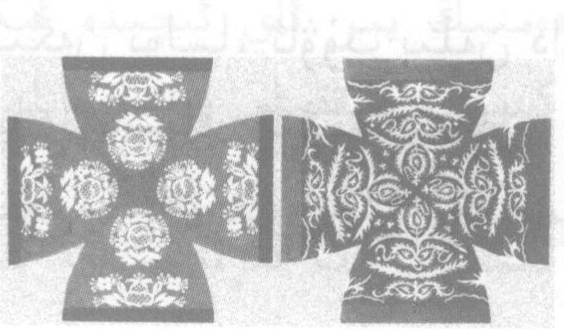

تېپشماقلىق چۆچەكلەرنىڭ جاۋابلىرى

ئۇ قىز: «ئەلۋەتتە، ھەر ئىشنى ئۆزى بىلىپ قىلىشى كېرەك» دېگەن سۆزى بىلەن ئاتا ـ بالىغا يارىغان.

پاتەمخان ساۋۇتقا تەئەللۇق بولۇشى كېرەك، چۈنكى ساۋۇت جاھانىنەما ئەينىكىدە پاتەمخاننىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغىنىنى كۆرمىگەن بولسا، ئاۋۇت بىلەن داۋۇت خەۋەرسىز قالاتتى ـ دە، پاتەمخاننىڭ قېشىغا ئۇنداق تېزلىك بىلەن بارالمايتتى، نەتىجىدە پاتەمخان جان تەسلىم قىلاتتى.

قىزچاق يىگىتنىڭ سۆيگۈنىنى چاقىرغىلى بارغاندا، ئۆيدە قىزنىڭ ئۆگەي ئانىسى يوق ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن، «يوق ئىكەن، كېلەي دېدى» دېگەن. ماشاي دەپ تۇرغاندا ئۆگەي ئانىسى كېلىپ قېلىپ، يىگىتنىڭ قېشىغا بېرىشقا ئامال قىلالمىغان، بۇ ئەھۋالنى: «كېلىپ قېلىپ، كېلەلـ‍ مىدى» دەپ ئۇقتۇرغان.

قىزنى ئۇستاز بىلەن پۇتۇشكەن يىگىتكە بەرسە مۇۋاپىق، چۈنكى ئابلاباي ھەج سەپىرىگە مېڭىشتىن ئىلگىرى ئۆزىنىڭ قايتىپ كېلىش ۋاقتى ئۇزىراپ كەتسە، ئۇستازنىڭ قىزىغا ئاتىدارچىلىق قىلىپ ياتلىق قىلىشنى تاپىلىغان. دەرھەقىقەت ئابلاباي قايتىپ كەلگۈچە نەچچە يىل ئۆتۈپ، قىز بويىغا يېتىپ قالغان.

مالچى ئۇلارغا: ئالدى بىلەن بىر جۇۋىنى ئەمەتنىڭ يىگىرمە كۈن كىيىشىنى، يەنە بىر جۇۋىنى سەمەت ئون كۈن كىيىپ مەمەتكە بېرىشنى، مەمەتنىڭ بۇ جۇۋىنى يىگىرمە كۈن كىيىشىنى، ئەمەت كىيگەن جۇۋىنى سەمەت كىيىپ كەم قالغان ئون كۈننى تولدۇرۇشنى، شۇنداق قىلسا، ئۈچ ئادەمنىڭ بىر ئاي ئىچىدە ئىككى جۇۋىنى يىگىرمە كۈندىن كىيىپ چىققىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئىككىنىڭ ئاتمىش تۆت دەرىجىسىگە تەڭ بۇغداي بېرىش لازىم.

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection (https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
  "filename": "NDAyMDk4NzUuemlw",
  "filename_decoded": "40209875.zip",
  "filesize": 31127716,
  "md5": "b85dbac53e096111e744b8c36fe9ac0a",
  "header_md5": "b208c893bd21903f1b22ee429bd8851f",
  "sha1": "a03f1a6ec77b9777eaa28a0485d232e4c55e1b64",
  "sha256": "02f938468fa4d9eab6c529d3bba9fb3da76c26a7107059600f7a97577afce94a",
  "crc32": 1128107190,
  "zip_password": "",
  "uncompressed_size": 31537016,
  "pdg_dir_name": "\u2524\u2265\u252c\u2510\u2557\u00fa\u255e\u2590\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u256c\u2500_40209875",
  "pdg_main_pages_found": 71,
  "pdg_main_pages_max": 71,
  "total_pages": 78,
  "total_pixels": 305789094,
  "pdf_generation_missing_pages": false
}